

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

תניינא

שיחות מוסר על סדר פרשיות השבוע

כולל

דברי חיזוק והתעוררות
בענייני עבודת ה'

נסדר ונערך משיחות מוסר
שנאמרו במקהלות על ידי
הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א
ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה



פרשת ראה



ירושלים עיה"ק תוכב"א
תש"פ לפ"ק

שיחות מוסר אלו הנדפסים כאן בס"ד, נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות מוסר שנמסרו בשנת תשמ"ו בירושלים ת"ו. ואם שגיתי, איתי תלין משוגתי. ובקשתינו שטוחה לפני המעיינים הי"ו, כי כל שגגה וטעות יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יעמידוני על טעותי.

בסוף החוברת מצורף מאמרים על פרשת השבוע, ממאמרי רבינו שליט"א על התורה כת", אשר רובם רואים אור לראשונה כאן בס"ד.

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה

במייל: 8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות
בנקודות המכירה
של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת ראה

מפתח העניינים

בחסד ואמת יכופר עוון / אהבת חסד / אהבת חסד / אצל אבותינו ורבותינו / חסד הוא לא רק בנתינת צדקה / אחר הפעולות נמשכים הלבבות / מדת החסד מוטבעת ומושרשת אצל ישראל / ממוצות הצדקה והחסד אדם רק ירוויח / בצדקה תכונני - הגאולה תבוא בזכות מצות הצדקה

מפתח חידושי תורה

- א. בענין הדברים העולים על גבי המזבח..... יח
- ב. בענין גוי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו..... יח
- ג. בענין טף דעיר הנדחת נהרגים..... כא
- ד. בענין אכילת בכור..... כג
- ה. בענין עשיית מצות על מנת להשתבח..... כה
- ו. בענין אין כסא ישראל מתכונן אלא בצדקה..... כט
- ז. בענין שכר מצוה בהאי עלמא במצות צדקה..... לו
- ח. בענין המונוע עצמו מן הצדקה..... לח
- ט. בענין וצדקה תציל ממות..... מ
- י. בענין כי בגלל הדבר הזה יברכך ה'..... מז
- יא. בענין והיית אך שמוה לרבות לילי יום טוב האחרון..... מו



הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמת

יפה בת עליה	אליהו מאיר בן סימי	מסעודה בת חסיבה
פיבי בת חסיבה	יוסף בן אסתר	שמעון בן עליה
מרגלית בת סימי	סימי בת חנה	מסעוד בן אסתר
יעקב בן עליה	שולמית בת כחילה רחל	יצחק שלום בן צ'לחה חנה

תנצב"ה

בחסד ואמת יכופר עוון

בעזרת ה' יתברך נראה להתבונן בעניני הזמן ועניני הפרשה.

אנחנו נמצאים בסוף חודש מנחם אב, וכבר היתה לנו השבת ברכת החודש של חודש אלול. רבי ישראל מסלנט זצ"ל בספר אור ישראל (מכתב י"ד) מתאר איך היתה נראית שבת מברכים של אלול בדור שלפנים, וכיצד כל הציבור היה נאחו ב'פחד ובפלצות' כלשונו, באשר מתקרבים ובאים ימי המשפט.

מי שחי בתחושה הזו, מחפש דרכים לשיפור ותיקון דרכיו, ומבקש כיצד להשיג את מחילת העוון וכפרת הפשע.

בפרשת השבוע שלנו כתוב: **כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיק האביון. כי פתוח תפתח את ירך לו, והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו.**

'בחסד ואמת יכופר עוון' (משלי טז, ו). כאשר מתקרבים אלינו הימים הנוראים לטובה ולברכה, ואנחנו רוצים לעבור אותם בשלום, אנחנו צריכים לאחוז במידה הזו של החסד והצדקה. ראשית, יש לבאר מה שאמר שלמה המלך 'בחסד ואמת יכופר עוון'. יש אנשים שטועים בהבנה של הפסוק הזה, וחושבים כי החסד מועיל תמיד לכפרה, הצדקה תמיד מצילה ממוות, הצדקה תמיד מצילה מיסורים, וצדקה לעולם מכפרת. ולא היא. דווקא כשהאדם עושה תשובה, אז הוא יכול להשתמש בכח הצדקה כדי להשיג את מחילת העוון, כמו שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער א' אות מ"א ואות מ"ז ושער ד' אות י"א). אבל כל עוד שאדם הולך לפי דרכו הנלוזה הישנה, לא יעזור לו שהוא יגיד 'עכשיו שמתקרבים ימי אלול וימי הדין, אלך ואתן צדקה ואפטור את עצמי'. על זה נאמר בתורה השבח שמשבחים את הקב"ה (דברים י, יז) 'אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד'. אי אפשר לשחד את הקב"ה. וכמו ששאלו במדרש (ילקוט שמעוני משלי י"א תתקמ"ז), מהו שנאמר 'לא יקח שוחד', וכי איזה הוה אמינא יש שהקב"ה יקח שוחד? איזה שוחד תוכל לתת לו? קניני העולם הזה? אלא, אמרו רבותינו, אפלו 'שוחד מצוה' הקב"ה אינו מקבל. אדם לא יכול להגיד, נכון, עשיתי מה שעשיתי ועברתי מה שעברתי, אבל הנה עכשיו אני אלך ואעשה מצוות רבות, וזה יועיל לי. אכן אם תעשה תשובה, נתן צדקה ותרבה בחסד, טוב מאד, והקב"ה ידו פשוטה לקבל שבים. אבל אם אדם ממשיך לעשות את מעשיו הרעים ורק מבטיח צדקה וחסד, לא הועיל כלום.

אהבת חסד

הנביא מיכה, בספר תרי עשר, כך אומר בנבואתו (מיכה ו, ח): **מה ה' דורש ממך, אתה שהגעת מהעולם העליון וירדת לעולם הזה, בשביל מה? מה הקב"ה דורש מאתך? עשות**

משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך.

המדקדק יראה שלא כתוב בלשון הפסוק לעשות חסד, אלא אהבת חסד. יש הפרש גדול בין עשיית חסד לבין אהבת חסד. יש אנשים שאם תבוא אליהם ותגיד להם, 'תשמעו, זקוקים לעזרה שלכם. פלוני נכנס לחובות עצומים, מצבו הכלכלי הסתבך והוא זקוק לעזרה', הם ישמעו בחפץ לב, ויתנו בעין יפה. או יש כאלו שאם תגיד להם, 'בואו לבקר את פלוני החולה', הם מיד יבואו. זהו 'עושה חסד', וגם זו מעלה גדולה היא. כל פרט וכל פעולה הכי קטנה של עשיית חסד, מעלתה עצומה ושכרה רב מן השמים. לשון המדרש בקהלת רבה (פ"ו ס"ט), שאין אדם יודע איך הקב"ה משלם על פעולה של חסד. אדם חושב שהקב"ה משלם לו על עיקר הפעולה של החסד. למשל, אם אחד הלך לבקר חולה, הוא סבור שהקב"ה יתן לו שכר על זה שישב ליד החולה, דיבר אתו ועודד אותו. זה נכון, אבל במדרש אמרו שעל כל צעד ופסיעה שאדם הולך כדי לעשות איזה חסד, יש לו שכר ונברא מלאך על זה. גם ה'מכשירי מצוה', גם ההליכה אל עשיית החסד, הכל עולה בחשבון.

רבי חיים שמואלביץ זצ"ל כשהיה מדבר על עומק הדין בשמים, שהוא עמוק ומדוקדק מה שאדם לא יכול לשער, היה מביא מעשה שהיה עם אשתו של הגר"א. אשתו של הגר"א היתה לה חברה אחת בוילנא, ויחד הם היו עושות הרבה פעולות של חסד וצדקה עם אנשי העיר. אחת מהם נפטרה, ובאה לאחר מכן בחלום לחברתה. שאלה אותה זו שחלמה, תגיד לי, איך הדין בשמים? אני רוצה לדעת. השיבה לה חברתה, אי אפשר לתאר בשכל אנושי איך הדין בשמים, ואיך שמדקדקים בכל פעולה ובכל תנועה שאדם עשה בחיי חיותו. ואתן לך דוגמא, את זוכרת שפעם אני ואת הלכנו יחד בשביל איזו פעולת חסד, ובדרך ראינו עוד חברה שהולכת בצד השני ורצינו להציע לה שגם היא תשתתף אתנו במצוה! מה עושה אדם שרואה את חבירו שהולך מעבר לכביש והוא רוצה לדבר אתו? מנענע בידו, מסמן לו ביד שימתין לו רגע. אמרה לה, תדעי לך שגם הסימן הזה שנענענו ביד, עלה בחשבון. סוף סוף גם זה היה חלק מהמצוה, וגם זה היה פרט במה שעשינו לצורך המצוה, וגם על זה יש שכר.

על כל פרט ועל כל חלק בעשיית חסד יש שכר, אבל מה שהנביא מבקש מאתנו הוא 'אהבת חסד'. כמו שתמיד בדברים שאדם אוהב, הוא לא מחכה שיבואו אליו, אלא הוא מעצמו רץ כדי לקיים את מה שהוא אוהב, כך הוא גם באהבת חסד. לא די שכאשר יבקשו מאתנו לעשות חסד נעשה, אלא אנחנו צריכים לאהוב את החסד ושתהיה מוטבעת בנו מדת החסד, באופן שהאדם מעצמו ילך יחקור וידרוש מי הוא שזקוק לחסד, מה אני יכול לעשות וכיצד אני יכול לתרום.

אהבת החסד אצל אבותינו ורבותינו

וכך ראינו אצל רבותינו ואבותינו, שהיו גומלי חסדים באופן מיוחד, בגלל שאהבו את החסד. הגמרא במסכת כתובות (סו:) מספרת מעשה על הלל הזקן. הלל הזקן היה נשיא ישראל, חי מאה ועשרים שנה, והרביץ תורה לעדרים בלי גבול, עד שאמרו במסכת סוכה (כ' א') שאלמלא הלל היתה התורה משתכחת מישראל. ומספרת הגמרא, שהלל היה מטפל באיזה עני אחד בן טובים. הוא היה דואג לו כאילו היה בנו יחידו, מאכיל אותו ומשקה אותו, 'די מחסורו אשר יחסר לו' כמו שכתוב אצלנו, ונתן לו כל מה שהוא צריך. אותו אחד, היה קודם לכן עשיר, או שרצה להיות עשיר, ולכן ניהג את עצמו בכל מיני מנהגים של עשירים. למשל, הוא רצה שיהיה לו סוס לרכב עליו, ולא די בזה, אלא היה צריך שגם ירוץ איזה עבד לפני הסוס שלו. כאשר הוא ישב על הסוס והעבד ירוץ לפניו, וכולם יסתכלו עליו איך שהוא יושב מדושן עונג על הסוס והעבד רץ לפניו, זה יתן לו הרגשה טובה. כל אחד היה אומר, מה רוצה העני הזה ממני?! לא די שהאכלתי אותו והשקיתי אותו, חסר לו עכשיו סוס ועבד שירוץ לפניו, כאילו הוא איזה לורד?! אבל הלל הזקן דאג לו גם לזה, והביא לו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו.

יום אחד לא מצאו איזה משרת שירוץ לפניו. מה עשה הלל נשיא ישראל?! רץ לפני העני הזה בעצמו, שלשה מילין. הוא שהיה נשיא ישראל, לא חס על כבודו ורץ לפני העני. ובאמת צריך להבין את זה, שהרי יש לנו הלכה שזקן ואינה לפי כבודו, פטור מדברים שכאלו. ובאמת, שגם על העני יש להתפלא, וכי משהו מאתנו היה מוכן לרכב על סוס ותנא אלהי, רבי עקיבא או הלל ירוץ לפניו?! חלילה. אבל ככל הנראה שהוא באמת היה זקוק לזה, וזה היה בגדר 'די מחסורו'. אם לא היה לו את זה, היה יכול לצאת מדעתו.. וזו היא גם הסיבה שבאמת הלל רץ לפניו. הלל ידע שזה בגדר פקוח נפש עבור אותו עני, ופיקוח נפש דוחה גם את 'זקן ואינה לפי כבודו'.

מיד לאחר מכן מספרת הגמרא מעשה נוסף, על עני אחד שבא לפני רבא ובקיש ממנו שיעזור לו. הציע לו רבא, אני אוכל עכשיו עדשים, בוא והצטרף אלי ותאכל אתי. אמר לו אותו עני, שיהיה לך לבריאות, אבל אני לא אוכל עדשים. אני אוכל רק תרנגולת פטומה ושותה יין ישן. מה אומרים לעני כזה? לך לחיים טובים ולשלום, ותחפש לך תרנגולת. אני יש לי עדשים, זה מה שאני אוכל, וזה מה שאני יכול לתת. אבל מה היה שם עם רבא?! מספרת הגמרא, שבדיוק באותה השעה שהיו רבא ואותו עני מדברים, הגיעה משלוח אל רבא מאחותו. מה היא שלחה לו? תרנגולת פטומה ובקבוק יין ישן. אמר לו רבא, הנה, מזמנים לך משמים מה שאתה צריך, ונתן לו רבא מה שקיבל.

אצלנו זה נראה כדבר תמוה, אבל זה בדיוק ציווי התורה לתת לעני 'די מחסורו אשר יחסר לו'. אם חסר לו עבד שירוץ לפניו, צריך לתת לו עבד. ואם חסר לו תרנגולת פטומה

צריך לתת לו תרנגולת, וכן כיוצא בזה. וזה מגיע על ידי 'אהבת חסד', כשמידת החסד מוטבעת אצל האדם והיא כחלק ממנו, אז הוא לא חס על כבודו ועל זקנתו, אלא עושה הכל כדי להוסיף עוד חסד ועוד צדקה.

החזון איש זצ"ל, שהיה עמוד החסד בדור האחרון, כותב במכתב למישהו 'אני רעב לדעת בשלומך'. אדם שלא אכל זמן מה, כבר נחלש, והבטן שולחת לו שידורים ומסרים, תביא לי אוכל... כך היתה אותה הבחינה אצל החזון איש זצ"ל. גם הוא היה רעב. רעב למה? לדעת בשלום פלוני. הוא טרוד בזה, למה הוא לא שולח לי מכתב ומודיע לי משלומי.

זו היא הבחינה של אהבת החסד. על זה אמרו 'בחסד ואמת יכופר עוון', וכמו שרבותינו אמרו (ר"ה ט"ז ב' עיין מהרש"א שם) שיש שלושה דברים שמעבירין את רוע הגזירה, ואחד מהם זה הצדקה - החסד.

חסד הוא לא רק בנתינת צדקה

חסד זה לא רק בנתינת צדקה. החסד יכול להיות גם בחיך בלבד. היום לדאבוננו גם החיך נעלם, וכשמישהו מחייך איזה חיך מלאכותי אתה נבהל, זה נראה שהוא רוצה לטרוף אותך... אדם צריך להתחנך באמת לחייך כל הזמן מתוך שמחה ומאור פנים, בביתו ובכל מקום, ולא ללכת עם פנים קודרות וזועמות, כאשר יש כאלו. נכון שיש צרות ובעיות ויסורים רח"ל, אבל 'החסיד האמיתי אבלו בלבו וצהלתו על פניו' (חובת הלבבות שער הפרישות פ"ט והביאו גם רבינו המאירי מגילה כ"ז ב'). נכון שיש לך צרות, אבל הם נוגעות אליך, מה אשם בזה החבר שלך? בשבילו אתה צריך להיות שמח ומאיר פנים, לתמוך בו ולעודד אותו.

רבי חיים מבריסק זצ"ל שהיה רבה של בריסק ונפטר לפני כשבעים שנה, היה גאון מופלג ואדיר שלא קם כמותו בדורות האחרונים. הוא חידש בעומק דעתו מהלך חדש בלימוד התורה, מה שלא נשמע מאז דורות הראשונים. ועם כל זה, לבו היה על כל אחד ואחד מאנשי העיר. פעם ראו אותו יושב אחרי התפילה עם איזה זקן אחד, והם מדברים ושוחקים ושמחים. התפלאו כולם, הרי בריסק היתה העיר היותר גדולה ומפוארה שבחוץ לארץ, והנה יושב רבה של בריסק יחד עם איזה זקן פשוט שאפילו צורת אות לא יודע? התפלאו. אמר להם רבי חיים מבריסק, על מה אתם מתפלאים? וכי הוא אין לו צרות? אין לו דאגות? הוא מחפש למצוא אוזן קשבת. ולכן ישבתי אתו ושמעתי אותו ועודדתי אותו.

זה חסד שאין כדוגמתו, להיות אוזן קשבת עבור השני. כשאדם שומר את הצרות ואת הדאגות שלו בתוך הלב שלו, הוא חושב לעצמו 'מי יודע כמה הצרות שלי גדולות, כמה הם רבות וכמה הם איזמות'. אבל בשעה שהוא מספר את הצרות האלו לאחרים, והוא עצמו

שומע את מה שהוא מספר, הוא מסתכל על זה אחרת, 'זה לא כזה נורא כמו שחשבתי מקודם'... וזה עצמו עשיית חסד גדולה.

ואמנם זה קשה לאדם לשמוע. כל אחד אוהב יותר להשמיע, וגם אם כבר שמעו את הסיפור שלו יש והוא עושה על זה שוב שנים מקרא ואחד תרגום, וחוזר ומספר שוב ושוב כאילו זה פעם ראשונה.. להיות אוזן קשבת זה לא כל כך קל. אבל רבי חיים מבריסק, עם היותו רב העיר ועם כל גודל טרדותיו המרובות, היה יושב עם אותו אחד ומקשיב לו בסבלנות שיפרוק את אשר על לבו.

א. מדת החסד המופלאה שהיתה טבועה ברבי חיים היא מן המפורסמות. סיפרו שביתו של רבי חיים היה פתוח לרווחה, וכל אחד שהיה רוצה יכול היה להכנס ולהרגיש שם ממש כאילו זה הבית שלו, ולעשות שם ככל העולה על רוחו. עד כדי כך היו רבים הנכנסים והיוצאים שם, שפעם מישהו החליט לתלות מודעה בבית של הרב, מודעה של פרסומת שהיה צריך לה, 'דרוש צבעי' או משהו כזה. כשאחד עשה את זה, ראו את זה אחרים, ושמו גם הם מודעות, עד שנהיה שם כל הקיר לוח מודעות... זה היה בית פרטי, ולא מקווה שתולים בו מודעות... מישהו היה מוכן שיכנס אחד אל הבית שלו ויתלה שם מודעה 'מי שצריך חשמלאי שיפנה לטלפון פלוני'?! היה מסלק אותו מהבית. אבל כך היה ביתו של רבי חיים, הפקר כולם. הגרי"ז זצ"ל, בנו של רבי חיים, סיפר שפעמים הרבה היה מגיע לבית, ולא היה לו מקום לישון, כי את המיטה שלו תפסו אחרים.

מסופר עוד כי אחד מהמבקרים בבית של רבי חיים מבריסק, היה איש לא כל כך כשר. יום אחד ראה את ארון הספרים העמוס, לקח משם ספר אחד, ומכר אותו. כיון שראה שאף אחד לא אומר לו כלום, אמר לעצמו, ברוך השם, יש לי פרנסה מצויינת... למחרת לקח עוד ספר ומכר אותו. ראה שזה הולך טוב, מכר עוד ספר ועוד ספר, עד שמכר את כל הספרים במדף. כשראה שאף אחד לא פוצה פה ומצפצף לקח את המדף ומכר גם אותו...

הרב מבריסק הגרי"ז זצ"ל, בנו של רבי חיים, סיפר שפעם אחת ישב בבית וכתב חידושי תורה, ובאמצע שהיה יושב וכותב מישהו לקח לו את העט מהיד שלו... אמר לו אותו אחד, כאן הרי זה הבית של הרב והכל כאן הפקר, ולמה אתה מוחזק בעט יותר ממני?!... זהו דבר שרחוק מדעתנו איך יתכן כדבר הזה, אבל כך זה אצל מישהו שכל המציאות שלו היא 'אהבת חסד'. רבי חיים גם מעולם לא אמר מילה קשה לאחד מאותם אנשים קשי יום שבאו אצלו, ומעולם לא כעס.

כל כך הרבה חסדים היו בביתו של רבי חיים, אבל אני מתפעל יותר מן הכל, מהשולחן שלו. השולחן שיש לנו בבית הוא בדרך כלל שולחן מרובע, אבל רבי חיים הקפיד שהשולחן שיהיה לו בבית יהיה שולחן עגול. למה?! - כי גם בזה יש חסד. שהרי, מטבע הדברים כשאדם מכניס אורח לבית ואומר לו תשב כאן על ידי, ובעל הבית יושב בראש השולחן והאורח יושב לידו, כבר מרגיש האורח את עצמו כמו אורח. הוא מרגיש שיש כאן שתי מדרגות, יש את בעל הבית שיושב בראש השולחן, והוא רם ונשא

אחר הפעולות נמשכים הלכבות

אדם אומר, איך אתה מבקש ממני שאוהב את החסד? המציאות היא שאני לא אוהב... אני כן אוהב שעושים אתי חסד, אבל אני לא אוהב לעשות חסד עם אחרים... איך אדם יכניס בלבו את אהבת החסד?! על ידי שיעשה חסד. כשאדם עושה חסד, זה עצמו מכניס בו את החשק ואת האהבה לעשות חסד.

אין דרך אחרת. כדי להגיע למציאות הזו של 'אהבת חסד', אל לו לאדם לדבר הרבה ולדון, אלא עליו לעשות. גם אם בהתחלה זה קצת קשה, ולפעמים הוא מרגיש קצת התרעמות, 'מה פתאום אני צריך כל כך לטרוח ולעשות, ואדרבה, בשבילי צריכים לעשות הכל', אבל אם אף על פי כן הוא ירבה בפעולות החסד, הרי כלל גדול בידינו שזה מטביע בנפשו את הקנין הזה להיות גומל חסדים. "ואדם נפעל כפי פעולותיו", כלשון הזהב של בעל החינוך זצ"ל (מצוה ט"ז). ואז, כאשר אדם קונה בעצמו את אהבת החסד, ביום שאין לו היכי תמצי לעשות חסד עם מישהו הוא עצוב סר וזעף וזה מפריע וכואב לו, למה לא יכלתי לעשות היום חסד עם מאן דהו.

את היסוד הזה שכאשר אדם ירגיל את עצמו במידת החסד הרי בזה עצמו הוא יקנה בנפשו את תכונת אהבת החסד, רואים גם כן בהמשך הפרשה שלנו.

בהמשך הפרשה יש את הענין של עיר הנדחת. עיר הנדחת זו עיר ואם בישראל שכל היושבים בה החליפו אלהים חיים בהבל הבליים, ועבדו עבודה זרה. כשישראל עובדים עבודה זרה מתרבה חרון אף בעולם, וכלל ישראל כולם שרויים בסכנה. ולכן צוותה התורה, שאם יש שמועות על עיר מסויימת שכל יושביה עבדו עבודה זרה, צריכים לחקור ולדרוש אחרי זה, וכמו שכתוב (דברים יג טו) 'ודרשת וחקרת ושאלת היטב', ואם התברר

וחשוב יותר, ויש אותי, האורח, שיושב כאן בצד השולחן. ואז הוא מדבר כמו אורח שמדבר אל בעל הבית שלו. לכן, הסביר רבי חיים, אני לא רוצה שיהיה לי שולחן מרובע אלא שולחן עגול, כדי שכולם יהיו בשווה. אין כאן מישהו שיושב בראש השולחן ומישהו שיושב בצד, אלא כולם שווים.

רק מי שהוא גאון בחסד, רק מי שהוא נמצא בבחינה הזו של 'אהבת החסד', חושב על הדברים האלו. יש אנשים שבהיפך זה, לא די שהם יושבים בראש השולחן, אלא מבקשים גם כן שיביאו להם איזו כורסה גדולה בעלת שתי ידיעות כדי שידעו כולם שהוא בעל הבית, ואז הוא מתרווח על הכורסה ונשען על הידיעות, ושואל את האורח, 'כן, במה אני יכול לעזור לך'?... אבל אצל רבי חיים אדרבה, קודם נרגיש אני ואתה שווים, נשב יחד על שולחן עגול, ורק אז נדבר ונראה מה אני יכול לעזור ולסייע לך.

ב. מפני שאי אפשר לסמוך על השמועות. התורה מדגישה 'ודרשת וחקרת ושאלת היטב', צריך לבדוק בבדיקה אחר בבדיקה ובירור אחרי בירור שהשמועה הזו אכן נכונה.

שבאמת השמועה הזו נכונה והיושבים שם עבדו עבודה זרה, 'הנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך', אזי 'הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב החרם אותה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב'. צריך להרוג את כל הנפשות ואת כל בעלי החיים, וגם על השלל אומר הפסוק 'ואת כל שללה תקבוצ אל תוך רחובה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל לה' אלהיך והיתה תל עולם לא תבנה עוד'. עיר הנדחת נשארת תמיד חרבה והרוסה, ואסור לבנות אותה. מדוע כל זה? - למען ישוב ה' מחרון אפו. כשיש עבודה זרה יש חלילה חרון אף של ה' יתברך, וזה מסוכן מאד לישראל. לכן הצטוו ישראל שאם יש מציאות כזו של עיר הנדחת, צריכים לאבד אותה ולמחות אותה כליל מעל פני האדמה, ואז ישוב חרון אף ה'.

אנחנו הרבה פעמים על סמך שמועה בעלמא כבר מסיקים מסקנות, ולא היא. פעמים הרבה שאדם שומע צד אחד, כי המספר טורח לספר רק את הצד שלו, אבל הוא לא מספר את הצד שכנגד. ואי אפשר לקבוע על סמך מה ששומעים מצד אחד. צריכים לשמוע את שני הצדדים, ורק אז אפשר לעשות צדק. אל הגאון רבי שמואל מסלנט זצ"ל, רבה של ירושלים במשך שבעים שנה, נכנסו פעם שני אנשים כשהם גוררים אחריהם עוד אדם שלישי כשהוא כולו חבול ומוכה וזב דם, עד שכל מי שראה אותו נבהל, נורא נוראות. נחרד הרב, אבל שאל אותם, 'למה זה באתם אלי? וכי אני חובש?!' אמרו לו שני האנשים, 'תראה כבוד הרב את הפצוע המסכן הזה, ותדע: פלוני עשה לו את זה. אותו פלוני התקוטט אתו והכה אותו באכזריות עד שהוא נראה כמו שהוא נראה'. שאל אותם רבי שמואל, 'ומה אתם רוצים ממני עכשיו?!' אמרו לו, 'אנחנו רוצים שתמנע ממנו את פרנסתו. בכל חודש אותו אחד מקבל קצבה לפרנסתו על ידי הקופה, ועכשיו לאור מה שהוא עשה לפלוני, אנחנו מבקשים שתמנע ממנו את זה'.

רבי שמואל מסלנט שמע את זה ושתק. הבינו שני האנשים שהרב לא מסכים, ואמרו לו, 'כבוד הרב, אתה לא רואה?! תסתכל איך עין אחת שלו בחוץ, עשו אותו כמו בלעם, ואתה יושב ושותק כאילו כל זה לא אכפת לך?!' אבל רבי שמואל המשיך לשתוק. ראו את זה ושאלו שוב ושוב, 'למה כבוד הרב שותק?!' - אמר להם רבי שמואל, 'אתם שואלים אותי למה אני שותק? וכי מי יודע על אותו פלוני, אלו מכות הוא קיבל? אולי הוא קיבל מכות כאלו שכבר לא יכל בכלל לבוא לכאן?!' והלכו ובדקו וראו שאכן כך היה. אותו פלוני קיבל מכות כפלים מזה שקיבל זה הפצוע שהביאו אל רבי שמואל מסלנט.

אדם מן השורה היה רואה את אותו מסכן שהביאו לפני רבי שמואל ואומר לעצמו, איזה מסכן זה, רשע זה שהכה אותו, וצריך להעניש אותו. אבל רבי שמואל ידע שלשמוע ולהכריע על פי צד אחד אי אפשר, ובאמת הצד השני הוא שהיה צודק, והוא זה שהוכה כפלים יותר מזה.

הוא שהזהירה כאן התורה, 'ודרשת וחקרת ושאלת', בשלוש לשונות שונות של ריבוי בדיקה וחקירה, ועל כל זה הוסיפה התורה 'היטב'. לאות ולמופת כי עליך לחקור ולבדוק טוב כדי להגיע לאמת לאמיתה.

ומסיים הפסוק: 'ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבותיך'. מהו פשר סיום הפסוק ומה הוא שייד לכאן?!

אומר האור החיים הקדוש, יש לנו כלל גדול, כמו שהזכרנו קודם, שאדם שעוסק כל העת בעשיית חסד ומתחנך בגמילות חסדים, הוא קונה בעצמו את התכונה הזו של אהבת ועשיית החסד. אבל, אומר האור החיים, זה יכול להיות גם להיפך. אם באים לעיר שלימה בישראל והורגים בה את כולם ולא משאירים בה נפש חיה, הורגים אנשים נשים וטף, הורגים את הבהמות ושורפים את כל השלל, הרי זה יכול להקנות ולהטביע באדם את הטבע של האכזריות, ומספר האור החיים ש'כך ספרו לנו הישמעאלים כת הרוצחים במאמר המלך, כי יש להם חשק גדול בשעה שהורגים אדם ונכרת מהם שורש הרחמים'. כלומר, ספרו לו התלוינים של המלך שהתפקיד שלהם היה להרוג ולהעניש את מי שנפסק עליו עונש מיתה, שייש להם חשק גדול בשעה שהורגים אדם'. מדוע? מפני שבגלל שהם רגילים באכזריות וברציחה, הם קנו בעצמם את הטבע הזה של האכזריות, עד כדי כך שיש להם סיפוק והנאה בשעה שהם הורגים בני אדם.

אם כך, אומר האור החיים, היה מקום למטעות ולחשוב שאלו שהולכים והורגים את אנשי עיר הנדחת יקנו בעצמם את טבע הרציחה, אבל חלילה לחשוב כך. מי שמקיים את מצוות התורה לא יכול להיות מצב כזה שבגלל קיום המצוות האלו יטבע בו טבע שאינו הגון, ואדרבה, אם אדם יקיים את מה שהקב"ה מצווה עליו, הוא יוכל להיות רגוע ובטוח בהבטחה הזו שה' הבטיח לו 'ונתן לך רחמים', למרות שהטבע מוליד אכזריות, מקור הרחמים ישפיע בהם כח הרחמים מחדש לבטל כח האכזריות שנוול בהם מכח המעשה. 'ונתן לך רחמים', הוא ישפיע ויטביע בך את טבע הרחמנות.

וכשאדם נמצא בטבע הזה של הרחמנות, אז 'ורחמך', גם הקב"ה מתנהג עם ישראל בטבע הרחמנות ומרחם על כולם.

אלו דברי האור החיים, ואם זה כך במצוה של הריגה, על אחת כמה וכמה כשאדם מתעסק במצוה של חסד ורחמים, בנתינת צדקה וכדומה, כמה הוא קונה בעצמו את הטבע הזה של הרחמים.

מדת החסד מוטבעת ומושרשת אצל ישראל

וענין החסד מושרש אצל כלל ישראל על ידי אבותינו, עוד מימי אברהם שהיה גומל חסדים שאין למעלה הימנו, ולכן לא רחוקה היא מאתנו. לכן מדותיהם של ישראל, שהם ביישנים וגומלי חסדים (יבמות עט), וזהו סימן מובהק לאיש ישראל.

בשלחן ערוך אבן העזר סימן ב' (סעיף א') כתובים הפרטים על אדם שהולך להתחתן, מה צריך לחפש במיועדת לו. יש אחד שבודק, אם זה בנק או לא. אם זה בנק, מתחתן... על זה כתוב בשלחן ערוך (רמ"א שם, ועיין קדושין ע). שמי שנושא אשה לשם ממון וזה כל המגמה שלו, בסוף שהממון ההוא יאבד בענין רע וכן חלילה יהיו לו אחר כך בנים שאינם מהוגנים. יש אחר שנושא אשה ומחפש יופי, כי זה אצלו עיקר העיקרים. הוא לא יודע שיופי זה מום עובר, וכמו שאמרו הקדמונים 'אל תקח אשה בשביל היופי, כי לבסוף יעבור היופי וישאר הדופי' (פירוש רבינו המאירי ז"ל משלי י"ד א' ועוד). ואמנם כמובן שצריך לראות שתמצא חן, אבל חלילה לחפש רק את זה.

על מה כן צריכים לשים את הדגש? על מדות טובות. ולכן כותב השלחן ערוך, שלא יקח אדם אשה ממשפחה של אנשים אכזרים. לפעמים רואים מציאות כזו של אנשים שיש בהם אכזריות וחוסר רחמנות, שלא כדרך ישראל, ובוה יש ריעותא וחסרון. ובביאור הגר"א שם מציין, מהו המקור להלכה הזו שהביא מרן?! הגמרא במסכת ביצה. הגמרא שם (דף לב:) מספרת מעשה על אחד מחכמי התלמוד, רבי שבתאי ברבי מרינוס, שהגיע לאיזה עיר וביקש שיעזרו לו בפרנסה שלו, שיקנו ממנו וכיוצא. אנשי אותה העיר לא התייחסו אליו ולא התקרבו אליו. כיון שכך, ביקש מהם שלכל הפחות יתנו לו משהו לאכול ולשתות, וגם את זה לא נתנו לו. מכל אותה העיר, לא קם אפילו אחד להכניס אותו לביתו ולארח אותו. אותו חכם התפלל, הרי בכל תפוצות ישראל נוהגים ישראל רחמנים בני רחמנים להיות גומלי חסדים ומכניסי אורחים, ומה זה שבעיר הזו אף אחד לא מתייחס אליו?! יצא ונכנס לשיבה והכריז, אנשי מקום פלוני מערב רב קאתו. הם הצאצאים של הערב רב. מדוע? כי התכונה של ישראל שהם רחמנים וגומלי חסדים, ודבר זה גם הגויים האכזרים (שאינם יודעים לרחם - ירמיה נ' מ"ב) יודעים שבית ישראל אנשי חסד, וכמפורש בספר מלכים א' (כ' ל"א), וכדאי מאוד ללמוד הדברים שם. ואם בכל אנשי העיר הזו אין את תכונת החסד, על כרחך שהם לא ישראל כשרים. וזה הוא המקור לדברי מרן, שאם אדם רואה טבע של אכזריות באיזו משפחה, שיברח משם.

נמצא אם כן, שבכל אחד מישראל כבר יש בעמקי נפשו את הטבע הזה של אהבת החסד, אלא שעל כל אחד לפתח ולחזק ולהוציא את זה מן הכח אל הפועל. ועל זה בא ציווי התורה כאן, 'כי יהיה בך אביון באחד שעריך, לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיק האביון', אל תתעלם ממנו ואל תתייחס אליו כאילו איננו, אלא אדרבה, תן לו בעין יפה די מחסורו, ואם לא תעשה כן - כמו שמביא רש"י - אם לא תתן לו, סופך להיות אחיו של אביון. הקב"ה נותן לאדם עושר כדי שישקיע אותו ויוציא ממנו פירות ופירי פירות, אבל אם הוא רואה שאדם קיבל עושר ומשאיר אותו לעצמו ולא גומל חסדים ולא נותן צדקות, אומר הקב"ה מה יצא ממך?! מה רווח יש בך?! אין ברכה בעושר שלך. ואז ניטל העושר ממנו והולך לאנשים אחרים.

ממצות הצדקה והחסד אדם רק ירוויח

במדרש על הפרשה שלנו (דברים רבה פ"ד, ח), מסופר על רבותינו התנאים והאמוראים, איך שהיו בעלי חסד ואיך שהיו נותנים צדקה לעניים. **מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע שיצאו לגבות לעסק מצוות**. התנאים הקדושים, רבי אליעזר הגדול ורבי יהושע בן חנניה, שני רבותיו של רבי עקיבא, הוצרכו פעם להיות גבאי מצוה. **הלכו לאנטוכיא**, זו עיר שהיום נמצאת בלבנון, והיה שם אדם אחד הנקרא בשם **אבא יודן**. כך היה שמו של אותו אחד, והוא היה בעל צדקה, והיה למוד לתת לרבותינו ביד רחבה. כשהיו באים אליו החכמים ומבקשים ממנו עבור איזה ענין של חסד, היה תמיד נותן להם בעין יפה וביד רחבה.

נעשה אותו אבא יודן עני. אותו בעל צדקה, ירד מנכסיו ונעשה עני. מה באמת הביאור בזה שהוא נעשה עני?! הרי הוא היה בעל צדקה גדול, ולמה זה הפסיד את כל ממונו?! אך זאת צריכים לדעת, שיש בשמים נסיונות שונים. יש את נסיון העושר, שבו הקב"ה בוחן את האדם איך הוא מתנהג בעשירות שלו, ומה הוא עושה עם הכסף שקיבל. ויש מי שעבר בשלום את הבחינה הזו של נסיון העושר, ואז אומר הקב"ה, יפה, עברת את המחלקה הזו בשלום, אבל עכשיו ננסה אותך בנסיון אחר, נסיון העוני. זהו סוג של נסיון אחר, ובודקים את האדם גם בו. אם גם בנסיון הזה עמד יפה, מחזירים לו את כל העשירות, ואף מוסיפים לו על מה שהיה לו מקודם (וכדלקמיה). וכך ידוע הרבה מעשים שהיה במשך הדורות כולם, על כאלו שהיו עשירים, נעשו עניים וחזרו להיות עשירים. למה כל זה? - כדי לבחון את האדם בכל הבחינות, בנסיון העושר ובנסיון העוני. אם עמד יפה גם בנסיון העוני, הוא חוזר ונעשה עשיר.

מכל מקום אותו אבא יודן שהיה למוד ורגיל במצות הצדקה, ירד מנכסיו ונעשה עני. והנה, הוא הולך בדרך, ורואה את שני התנאים האלו, רבי אליעזר ורבי יהושע, והכיר בהם שבאים לגבות. הרי הוא כבר הכיר את החכמים מקדמת דנא, וידע שאם הם באו לכאן, זה כדי לבקש ולאסוף מעות לצדקה. מה עשה? - **הטמין עצמו מפניהם ועלה לביתו ועשה שם יום ושנים ולא ירד לשוק**. היה במעצר בית כמה ימים, כדי שלא לפגוש אותם, שלא יבקשו ממנו כסף והוא אין לו לתת. אחרי כמה ימים, אמרה לו אשתו, מפני מה לא ירדת לשוק?! כבר שני ימים שאתה בבית ולא עושה כלום, למה זה אתה לא יוצא מהבית?! אמר לה, תשמעי, רבותינו באו לגבות לעסק מצוות עמלי תורה, אם התנאים הקדושים רבי אליעזר ורבי יהושע עזבו את הישיבה ובאו לכאן לאנטוכיא, אני יודע למה באו. הם באו כדי לאסוף כסף לעמלי תורה. ואין סיפק בידי ליתן להם, הרי אני ירדתי מנכסי והתרוששתי, ואני לא יכול לתת להם כלום. ואני מתבייש לרדת לשוק. אם אפגוש אותם בשוק, ויבקשו ממני, מה אומר להם?! שאין לי?! אין לי אומץ להגיד להם את זה שירדתי מנכסי.

ממשיך המדרש: אשתו שהיתה אוהבת את המצוות אמרה לו, לא נשתייר לנו שדה אחת?! אמנם ירדנו מכל נכסינו, אבל עדיין נשארה לנו שדה אחת. לך ומכור חציה, ותן אותה להם. למה אתה מתבייש?! כי אין לך מה לתת להם?! הנה, יש לך מה לתת. תמכור את חציה של השדה היחידה שנותרה לנו, ואת הכסף שתקבל בעבורה תן להם.

זה נסיון גדול. אדם יודע שנשארה לו קרן אור אחת, שדה אחת שנשארה לו לפליטה מכל נכסיו, וגם אותה הוא ימכור עכשיו ויתן את התמורה לגבאי צדקה?! אבל כך אמרה לו אשתו. מה עשה אותו אבא יודן?! שמע בקולה. הלך ומכר את אותה חצי השדה בחמישה זהובים ונתן לרבותינו.

כשנתן להם את הזהובים, ביקש מהם אבא יודן בקשה אחת. אמר להם התפללו עלי. הנה לכם הצדקה מה שאני יכול לתת, אבל הפעם יש לי מכם גם כן בקשה אחת, שתתפללו עלי. ואומר כאן המפרש על המדרש, שהדבר ברור שרבי אליעזר ורבי יהושע לא ידעו שזה המצב שלו ושהוא ירד מנכסיו עד כדי כך שהוצרך למכור את השדה האחרונה שלו, שאילו כן לא היו לוקחים ממנו, והרי גם במצות הצדקה יש לנו כללים עד כמה אדם יכול לתת וכמה הוא יכול לבזבז מנכסיו. אמרו לו, התפללו עליו ואמרו לו המקום ימלא חסרונך. מה שחסר לך, ישלים לך הקב"ה. והלכו להן רבותינו לגבות במקום אחר, המשיכו את המגבית והלכו הלאה לגבות מעוד אנשים לצורך עמלי התורה.

אומר המדרש, אותו אבא יודן חרש בהצי שדה בפרתו, חרש באותה חצי שדה אחרונה שנותרה לו, ונפלה הפרה באיזה בור ושברה את הרגל. לא די לו בכל העניות שלו, אלא נוספה לו גם הצרה הזו, שנפלה הפרה ושברה את הרגל. ירד אבא יודן לבור כדי לחלץ משם את הפרה, ומצא שם סימה גדולה, היינו מטמון גדול שהיה סמוי מן העין. אמר אבא יודן לטובתי נשברה רגל פרתי. בהתחלה כשנפלה הפרה ושברה את הרגל חשבתי לעצמי, מה יהיה?! גם את הפרה האחרונה שלי איבדתי?! אבל לבסוף התברר לי שהכל היה לטובתי. ונעשה עשיר "יותר" ממה שהיה מקודם. חזר לו כל העושר בכפל כפלים.

עד שרבותינו חוזרים עברו באותו מקום, כשסיימו רבי אליעזר ורבי יהושע את המגבית ועשו את דרכם חזרה, עברו שוב באנטוכיא. ואמרו לאחד מאנשי אנטוכיא, חייך העמידנו עם אבא יודן, תפגיש אותנו עם אבא יודן, אנחנו רוצים לדבר אתו. אמר להם אותו האיש, יכולים לעמוד עם המלך ולא עמו. לעשות לכם פגישה עם המלך יהיה לי יותר קל מאשר לסדר לכם פגישה עם אבא יודן. למה?! מפני שאבא יודן בעל שדות וכרמים, בעל עיזים בעל גמלים ובעל שוורים, ומי יכול לראות פניו של אבא יודן?! הוא עשיר מופלג, כך שלא תוכלו להגיע אליו. אמרו לו, אין אנו מבקשים, אלא שלא ידע שעברנו כאן ולא שאלנו את שלומו. שלא יגיד אחרי זה, איך יכול להיות שהחכמים עברו כאן בעיר ולא באו אלי?! הם באים אלי רק כשהם צריכים כסף למגבית? לכן אנחנו רוצים רק שידע שרצינו לדרוש בשלומו.

ידע אבא יודן ובא אצלם, הוא שמע שהחכמים נמצאים כאן ומחפשים אותו, ונתן להם אלף זהובים. את חצי השדה שלו הוא מכר בחמישה זהובים, וכאן הוא נתן להם אלף זהובים. אמר להם, עשתה תפילתכם פירות ופירי פירות. התפילה שלכם הועילה לי, שבאמת עליתי לגדולה ונעשיתי עשיר עוד יותר ממה שהייתי קודם. אמרו לו, אף אנו היינו יודעים במעשיך הטובים ועשינו אותך ראש פרק. מהו ראש פרק? מבאר המפרש, 'ריש פירקא, דהיינו תואר נכבד לפרנס חשוב'. וקראו עליו רבותינו (משלי יח, טז) 'מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו'.

עוד מביאים רבותינו, מעשה בריש לקיש שהלך לבצרה, והיה שם אדם אחד שנקרא אבין רמאה. אבין הרמאי, כך היה שמו. ואומר המדרש, לא שהיה רמאי חס ושלום, אלא שהיה מרמה במצוות. מה הכוונה שהיה מרמה במצוות? שהיה עושה את המצוות שלו בחכמה כדי להרבות מתנת הקהל. כגון שהיה הקהל פוסק ואחר כך הוא פוסק כנגד כל הקהל. אם למשל היו עושים איזה מגבית, והיה כל אחד ואחד מתחייב לתת סך מסויים לצדקה, הוא היה אומר, 'אני לא משתתף אתכם'. מדוע? כדי שלא יחשבו שהוא, שהיה עשיר, ישתתף גם כן במגבית. ואז, כשהם סבורים שהוא לא משתתף אתם ולא נתן, הם נותנים יותר ויותר כדי שישגו את הסכום הנדרש. ואחר כך, כשהיו כולם גומרים לתת ביד רחבה את כל מה שצריך למגבית, היה בא ונותן כנגד כולם. ויש אומרים שהיה עושה את זה בצנעא. לא שאחרי שכולם נתנו היה בא ואומר 'אני נתן כנגד כולם', אלא בצנעא הלך ונתן. ומה כולם אומרים?! איזה קמצן ורשע זה. הרי הוא כל כך עשיר, ולא נתן פרוטה לצדקה. הוא באמת נתן הרבה, אבל נתן בצנעא, כדי לקבל את הבושות והבזיונות האלו מן הציבור.

עשה שם ריש לקיש פסקה, מגבית של צדקה. ונתן כנגד כל הקהל. נטלו ריש לקיש והושיבו אצלו. וקרא עליו 'מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו'.

בצדקה תכונני - הגאולה תבוא בזכות מצות הצדקה

כאן אנחנו רואים איך שמי שנותן את הצדקה זוכה להשגות גדולות, 'לפני גדולים ינחנו'. אבל האור החיים הקדוש כאן כותב, שזכות הצדקה מביאה לא רק תועלת אישית לאדם, אלא בזכות הצדקה תבוא גם הגאולה לכלל ישראל. וכך כותב האור החיים על הפסוק שלנו, 'לא תקפוץ את ירך מאחיך האביון'. פשוטו של מקרא, מי הוא זה האביון? כל עני ואביון, שאין לו מעות לפרנסתו. ועל זה בא כאן הציווי, לתת לו ולסייע בידו.

ג. ואמנם גם לתת צריך לדעת איך לתת. יש אחד שנותן צדקה, אבל בו בזמן שנותן צדקה הוא עושה עבירה. איך יתכן? אם נותן צדקה אבל תוך כדי כך מבייש את העני, וכיוצא בזה.

זהו פשוטו של מקרא. אבל האור החיים הקדוש מבאר על פי דרכו בדרך הרמז: אמרו בזהר הקדוש אי חדא קהילה או חדא כנשתא יתערוך בתיובתא מיד אתי בן דוד. אם תהיה התעוררות של תשובה, ואפילו שלא תהיה זו תשובה של כל כלל ישראל אלא רק של קהל אחד, של 'חדא כנישתא', בית כנסת אחד, אם יהיו מניין אנשים שיתעוררו מעומקא דלבא לעשות תשובה כמו שצריך, אומר הזהר הקדוש, מיד אתי בן דוד. הקב"ה מחכה להתעוררות של קהל אחד, ואם תהיה התעוררות כזו, מיד יבוא מלך המשיח.

ומעתה, אומר האור החיים, ה'אביון' הוא התאב בדבר הזה שהוא 'אחד שעריך' שיתעוררו במקום אחד לעשות את התשובה הזו, שזה יספיק למלאות תאוותו לבוא ברנה. מי הוא זה האביון? הוא מלך המשיח, 'עני ורוכב על חמור' (זכריה ט, ט). הוא תאב שכלל ישראל יעשו את התשובה הזו ואז מיד תהיה הגאולה. וזה מה שמזהיר כאן הפסוק, תשתדל בדבר הזה ואל תאמץ את לבבך, אלא התחזק בכל עוז ותעצמות למלאות את החשק של האביון הזה, מלך המשיח. כי באמצעות מעשי בני אדם, לפי עסק התורה שלנו, המצוות שלנו והזכויות שלנו, ובפרט אומר האור החיים, במצוות צדקה, אם אנחנו רגילים בה ונותנים בעין יפה, אז יבוא מלך המשיח, דכתיב (ישעיה נד, יד) 'בצדקה תכונני'.

ואמר מאחיק האביון - פירוש - מסיבת אחיק האביון הידוע, שיעריך האדם בדעתו שהמעשה הזה לתכלית דבר זה של משיח ה' ושמו חיים, עד כאן דברי האור החיים. ואם באמת נשתדל בדבר הזה להיות בעלי צדקה וחסד, יבוא אחיק האביון, מלך המשיח'.

רבי אליהו הכהן מאיזמיר, בספרו מעיל צדקה, מספר על עשיר אחד שהיה גומל חסדים עם דעת ותבונה באופן מיוחד. איך?! - בדרך כלל בנתינת צדקה, העני בא ופושט את ידו, והעשיר נותן צדקה לתוך ידו. אבל אותו עשיר לא עשה כך אף פעם, אלא אם היה בא משהו ומבקש צדקה, היה העשיר פותח את ידו שלו עצמו, והעני הוא היה צריך להושיט את היד שלו ולקחת מתוך ידו של העשיר את הכסף. למה עשה כך ולא עשה כדרך בני אדם, שהעשיר נותן לתוך היד של העני? למה זה הטריח את העני שהוא יקח מתוך ידו?! - כדי שמי שעומד ורואה מרחוק, לא יחשוב עליו שהוא העשיר שנותן לעני, אלא להיפך, הוא יחשוב שהעני נתן לעשיר, כשהוא רואה איך שהעשיר פושט את היד. בכך חסך אותו עשיר את הבושה מהעני, וזו היא נתינת צדקה מהודרת, עם דעת ועם לב.

דוגמא לזה מצאנו שאמרו על אחד שכל ימיו היה הולך וידיו בכיסו. מדוע? שמא יבוא לידו עני בן טובים ומיד יתן לו. מה הטעם שצריך לתת לו מיד?! מה יקרה אם אותו עני יחכה רגע?! מפני שאם יקח לו זמן לחפש ולמשמש איפה נמצא הארנק, בינתיים עומד אותו עני בן טובים ומתבייש. לכן, כדי לחסוך לו את השניות האלו של העגמת נפש, היה תמיד עם הידים בכיסים, שיוכל לתת לעני המזדמן את הצדקה תיכף ומיד.

ד. ומה שכתב האור החיים 'משיח ה' ושמו חיים', ידוע שהתכוון לרמזו בזה על עצמו, מפני שהיה ראוי הוא עצמו להיות מלך המשיח, אלא שבעוונותינו לא זכינו ונדחה הדבר.

ומוסיף האור החיים, יש הרבה שתמיד דואגים, 'איך אני יכול לתת כסף לצדקה, אולי פתאום אהיה עני?' 'אולי עלי לשמור את הכסף לעת זקנותי, שאז כבר לא אוכל לעבוד וכדאי לשמור את הכסף שיעמוד לי לפרנסתי?' אומר האור החיים, אל לך לחשב חשבונות שכאלו. הכלל בצדקה - 'יש מפזר ונוסף עוד' (משלי יא, כד). על ידי שפותח אדם את ידו פותחים לו שערי שפע. וכתב החיד"א (חומת אנך שמות ל' ב', ועיין שם תהלים מ"א ב', ס' ה', ופתח עינים כתובות ס"ח א'), שבזכות מצות הצדקה נפתחים לאדם שערי שפע לא רק בשעה שהוא נותן צדקה, אלא כבר מאותה שעה שהאדם רוצה וחושב לתת, כבר מאותו הזמן הקב"ה משפיע עליו שפע טובה וברכה כפל כפלים.

וזה מה שממשיך כאן הפסוק 'פתוח תפתח', פתוח - פירוש אוצר הנעלם, שפע ההצלחה והברכה, מתי יפתח בשבילך?! - כש'תפתח'. אם אתה תפתח את ידך. וכשתפתח את ידך ותתגבר במצות הצדקה, ה' ישלם לך בתוספת מרובה ויתן לך כל טוב סלה.

וכש'אדם נותן את הצדקה, עליו לתת אותה בשמחה. מי שנותן צדקה בפנים זעופות, מרן ז"ל בשלחן ערוך (יו"ד סימן רמ"ט ס"ג) כתב שמפסיד זכותו של כל המצוה. כש'אדם נותן, עליו לתת בשמחה, בחיוך וברוחב לב. אם אדם היה יודע כמה נפעל בפרוטה אחת שהוא נותן לעני, ואם היה יכול לראות איך שהקב"ה לוקח את הפרוטה שהוא נותן לעני וזורע איתה ומצמיח ממנה כל מיני ישועות וצדקות לדורי דורות, היה רוקד משמחה בכל פעם שהיה זוכה לקיים את מצות הצדקה, וה' יהיה בעזרנו.



ה. גם בשביל להיות גבאי צדקה צריך חכמה. אם אחד מגיע למישהו ותופס אותו בגרונו ואומר לו 'תן', אף אחד לא יתן לו. אבל אם ידע איך לבקש בלשון רכה, עם מילה טובה ועם חיוך, יוכל לפעול הרבה.

ספרו על המגיד מדובנא זצ"ל שפעם אחת הלך לבית של עשיר מופלג כדי לגבות ממנו צדקה. המגיד מדובנא נכנס אליו, ומצא שהגיע בשעה טובה ומוצלחת. בדיוק כאשר העשיר יושב ומסדר את המטבעות על השולחן שלו. המטבעות בזמנם היו נקראים 'דוקטים', והיו עשויים בצבע אדום.

המגיד מדובנא פנה אליו שיתן צדקה, אבל אמר לו את זה בדרך רמז. מה אמר לו? אמר לו, 'הלעיטני נא מן האדום האדום הזה'... העשיר שמע את זה, מצא חן בעיניו החידוד הזה, ונתן לו. חזר המגיד מדובנא ואמר לו, 'לא טוב היות האדם לבדו...', ושוב נתן לו העשיר אדום אחר, וחזר ואמר לו המגיד מדובנא 'לא נחה דעתו של אדם [לשון אדום] עד שמצא בן מינו'. צריך שתתן עוד מטבע אחד.. וכך ברמז נחמד רמז לו והעשיר נענה ונתן לו עוד. [בני אשכנז מבטאים קמץ כחולם, ואדם נשמע אודם].

חידו"ת לפרשת ראה

א. בענין הדברים העולים על גבי המזבח

דברים (י"ב י"ד): "כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך, שם תעלה עולותיך ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך".

ובבעל הטורים שם: "שם תעלה עולותיך. ראשי תיבות תשע, תשעה דברים אתה מעלה על המזבח, עולה, חטאת, אשם, שלמים, מנחה, שמן, לבונה, יין, מים" עכ"ל.

ויש לי להבין מדוע לא הזכיר גם "עצים" שגם מהם אפשר להביא קרבן וכדכתב הרמב"ם הלכות מעשה הקרבנות (פי"ד ה"א): "ומתנדב אדם או נודר יין בפני עצמו, או שמן בפני עצמו, או לבונה בפני עצמה, או עצים למערכה מפני שהן כקרבן, שנאמר ולקרבן העצים", ושם בהלכות ביאת המקדש (פ"ט ה"ה): "והמסדר שני גזרי עצים על המערכה, הרי זה כמקטיר אברים, וחייב מיתה, שהעצים קרבן הם", ועוד עיין שם (פ"ב הי"ב) והלכות כלי מקדש (פ"ו ה"י) ע"ש.

עוד יש לעיין שהרי הביאו גם מלח לקרבנות, עיין בדברי הרמב"ם הלכות איסורי מזבח (פ"ה ה"י ואילך) עיין שם.

ואולי כיון שאין המלח נקרא "קרבן" העולה על המזבח, שהרי הוא מסעיפי הקרבן, לא שייך לחשבו בדברים העולים "למזבח" ודוק.

ובני יקרי חו"ב רבי שמואל יואל הי"ו כתב לי: "יש לומר שהטעם שרבינו יעקב בעל הטורים ז"ל לא זכר "קרבן עצים" בין מיני הקרבנות, כיון שאינם קרבן גמור כדאידיך, שהרי כתב מהר"י קורקוס ז"ל בביאורו לרמב"ם הלכות מעשה הקרבנות (פי"ד ה"א): "הוצרך [הרמב"ם להביא ראייה] לעצים לפי שאינם קרבן ככל שאר הדברים, רק שנקראו קרבן" ע"ש, והרדב"ז ז"ל בביאורו לרמב"ם שם (פ"טו הי"ג) כתב: "ואם תאמר כיון שעצים איקרו קרבן וכו', ויש לומר שלא היה בדעתו אלא דבר הקרב למזבח לריח ניחוח, לאפוקי עצים שאינם באים אלא לשרוף הקרבנות, ואינם באים לריח ניחוח" וכו', ובאמת חילוק יש בין מה שזכר בעל הטורים ז"ל לעצים שהרי לעצים יש פדיון, עיין ברמב"ם שם", ויפה אמר חילו לאורייתא אמן.

ב. בענין גוי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו

דברים (י"ב ל"א): "כי כל תועבת ה' אשר שנה עשו [אנשי כנען] לאלהיהם, כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם".

ובספרי שם (פיסקא כ"ט): "כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם, אין לי אלא בנים ובנות, אבות ואמהות, מנין, תלמוד לומר כי "גם" את בניכם ו"את" בנותיכם, אמר רבי יעקב אני ראיתי גוי אחד שכפתו לאביו והניחו לפני כלבו ואכלו".

ורש"י ז"ל בפירושו לתורה שם כתב: "גם, לרבות את אבותיהם ואמותיהם, אמר רבי עקיבא אני ראיתי גוי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו". [גירסת רש"י היא רבי "עקיבא" ולא רבי "יעקב", וכבר ידוע בדמקומות הרבה מתחלף רבי עקיבא עם רבי יעקב, ועיין תוספות מכות (ד' ב'), ושיטה מקובצת זבחים (ס"ג א') ואכמ"ל].

וראיתי לאותו "הגאון הנורא בעל באר שבע" (לשון רבינו החפץ חיים ז"ל בספרו תורה אור פרק ד') בספרו היקר צדה לדרך על התורה שם (ד"ר ע"ג) שכה כתב: "יש מפרשים לפני כלבו ממש, וטעות הוא דאם כן מה ראה היא זו, דילמא עשה כן לשנאת אביו להנמס ממנו. אלא ודאי לפני כלבו רוצה לומר לפני עבודה זרה שלו העשויה בצורת כלב, כמו שיש עד היום לאומה ארמניע, אי נמי מכנה לגנאי לעבודה זרה בשם כלב, והא דקאמר ואכלו רצה לומר שרפו באש, והשתא שפיר מייתי ראה למה שפירש מקודם, כן נראה ליי" עכ"ל, ונמשכו אחריו המפרשים, עיין בשפתי חכמים שם, ובפירושו זרע אברהם לספרי שם, ובהגהות שעל מדרש לקח טוב הוא פסיקתא זוטרתי שם ועוד.

ובעניותי עם שאיני כדאי כלל וכלל, איני מבין דברי קדשו ז"ל, דאם כדבריו שכפתו לפני כלבו אין הכונה שקשרו לפני בעל החי הנקרא כלב, ואכלו אין הכונה שטרפו הכלב וסעד לבו בו, אלא שכפתו לפני כלבו הכוונה לעבודה זרה, ואכלו היינו ששרפו מלשון הסנה לא אוכל, קשה טובא מדוע השתמש רבי עקיבא בלשון ואכלו ולא בלשון שרפו, וכמו שכתוב בתורה (שם) שרפו באש לאלהיהם, ומי סני לישנא דתורה, ותו היכן מצינו בדברות רז"ל שישתמשו בפועל אכל ושהכוונה לשרוף, וכמעט לא ימצא כלל ועיין בספר ערוך השלם (ערך אכל דע"ו רע"א וסע"ב), ולענ"ד לכאורה היא נטיה מפשוטו.

ולבן לענ"ד צריך לפרש כפשוטו, דכפתו לפני כלבו ואכלו, היינו שהבן הגוי קשר וכפת את אביו לפני כלבו ממש וטרפו הכלב, ולא בא רבי עקיבא אלא לומר שלא תתמה על החפץ ותאמר הנשמע כזאת שהבן ישרוף את אביו לעבודה זרה, לזה בא רבי עקיבא ואמר אכן יש ויש כזאת, והנני המעיד שראיתי שהבן הגוי הרג לאביו במיתה אכזרית שכמעט אין כדוגמתה, וכל כוונת רבי עקיבא היא לפרט הזה שמצינו אצל הגויים שהבנים הורגים את אבותיהם במיתה משונה ואכזרית רח"ל, ולא בא רבי עקיבא לומר שמצינו שהגויים מקריבים את אבותיהם לקרבן, וממילא אתי שפיר שאלת הגאון צדה לדרך ז"ל, זה הנלע"ד, ועיין.

ועיקר תמיהתו של הגאון צדה לדרך ז"ל לא הבנתי היטב, שיש לומר שהרי רבי עקיבא מעיד שראה כן שהגוי כפתו לאביו והניחו לפני כלבו ואכלו, ובודאי ידע שלשם עבודה זרה עשה כן ולא מצד שנאה וכיוצא, ומאי קושיא, ועיין בדברי החיי עולם דלקמיה.

ובס"ד מצאתי עכשיו למרנא ורבנא מופת הדור בעל קהלות יעקב זצ"ל בספרו היקר חיי עולם ח"ב (ס"פ י') שאחר שהביא הדברים הנ"ל אמר רבי עקיבא אני ראיתי גוי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו, כה כתב: "משמעות הדברים שהכלב לא היה עבודה זרה של הגוי זה, רק סתם למען מזונות כלבו כפתו לאביו והאכילו לכלבו, וברור שהרוצח הזה תירץ מעשיו שעשה כן מתוך רחמנות על כלבו שלא יסבול חרפת רעב, ומתוך אחריות מלאה הרובצת עליו לאספקת מזונות

כלבו, ועל דרך זה הם האמתלאות שאומרים שונאי ישראל ושונאי התורה, על האכזריות הנוראה שעושים לישראל ולשומרי התורה" עכל"ק.

ולמדנו מדבריו שגם הוא זצ"ל הבין שהמשמעות הפשוטה שהכלב לא היה עבודה זרה של אותו גוי, והיינו כדכתיבנא בס"ד, והוסיף לנו רבינו הגדול זצ"ל טעמא במילתא מדוע עשה כן אותו גוי מעשה אכזריות נוראה וכנזכר בדבריו, ועוד עיין שם בארוכה דפח"ח.

ומה שכתב הגאון צדה לדרך שיש אומה שעובדת לכלב היא ארמניה, היה לו גם לציין לההיא דסנהדרין (ס"ג ב') והערים עשו את נבחן ותרתק היינו כלב וחמור ע"ש, וכן הוא בירושלמי עבודה זרה (י"ט א'), ואף שיתכן שרצה לומר שגם בזמן הזה וכל שכן בזמנו של רבי עקיבא היו עובדים לכלב, מכל מקום היה לו לציין לההיא דסנהדרין.

ובס"ד ראיתי בזה דבר פלא והפלא, כי בספר איכה (ד' כ"א) כתוב: "שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוי", ותרגם המתרגם: "חדיאי ובדיחי ברתא דאדום דיתבא בארעא דעוי", ובנוסח אחר תרגם: "קרתא דמתבניא בארע ארמניאה" ע"ש.

ומפורש לנו באר היטב בדבריהם ז"ל שבת אדום עמלק היא המלכות דארמניה, ועיין בזה לגאון רבינו יצחק אברבנאל ז"ל בספרו משמיע ישועה (המבשר התשיעי נבואה א' דף תקנ"ב ע"א), ועוד האריך בזה הגאון רבי יצחק אברבנאל ז"ל בספריו, ואכמ"ל.

והנה אכן כבר נודע דמלכות עמלק עובדי הכלב הם, וכמו שכתב בספר שערי אורה (שער ט') ובדברי המבאר שם, הביא דבריו והאריך בזה הגאון אדמו"ר ממונקאטש ז"ל בספרו דברי תורה ח"א (סימן ט"ו, וסימן ק"י), ושם ח"ב (סימן ל"א, וסימן מ"ה, וסימן צ"ה), ושם ח"ז (סימן ט'), ובספרו שער יששכר (מאמרי חודש טבת) ע"ש, והדבר פלא.

ובזה תבין עומק דברות רז"ל שתמיד קוראים ומכנים לעמלק בשם כלב, וכנודע בדרשתם על הפסוק מחזיק באזני כלב הדיינו עשו עיין בבראשית רבה (פע"ה ס"ג), ובמדרש תנחומא הקדום (שם), גם עיין במדרש תנחומא (פרשת יתרו ס"ג) והביאו רש"י ז"ל בפירושו לתורה שמות (י"ז ה') על הפסוק ויבא עמלק, "ויבא עמלק בא הכלב ונשכר", ורז"ל רומזים זאת אף בשמו עמלק עם לק ככלב, עיין בפסיקתא דרב כהנא (פרשה ג'), ובמדרש תנחומא (פרשת כי תצא ס"ט), ובמדרש פסיקתא רבתי (פ"ב ס"ט), ובספר זהר הקדוש ח"ב (דס"ה ע"א), ושם ח"ג (ברעיא מהימנא דקע"ה ע"א), ועיין לגאון שר התורה אדמו"ר רבי צדוק הכהן זצ"ל בספרו רסיסי לילה (סימן מ"ט), ובפירושו עין יוסף על מדרש שמואל (ס"פ כ') ועוד הרבה, ועיין גם בספר לחם לפי הטף (מערכת א' כלא מ"ט), ונתבאר היטב אצלינו בחיבורי חוקי רצונך ח"ג (כת"י), השי"ת יעזורני להוציאו לאורה עם כל חידו"ת במהרה כיר"א.

ובס"ד יש לנו להוסיף בה דברים כי מידת הכלב היא להיות שטוף במשכב זכר, וכמו שכתבו הרלב"ג ז"ל ורבינו יצחק אברבנאל ז"ל דברים (כ"ג י"ט) ע"ש, ועיין גם בספר יפה ללב ח"ד (אה"ע סימן כ"ד אות א') ע"ש.

והיא היא מדתו של עמלק הרשע, שבספר דברים (כ"ה י"ח): "זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' אשר קרך בדרך" וגו', ופירש רש"י ז"ל: "אשר קרך בדרך, לשון מקרה, לשון קרי וטומאה, שהיה מטמאן במשכב זכור". ומקורו במדרש תנחומא שם. ודוק היטב.

ועיין בחיבורי הנכחי לקמן (סימן רט"ז) שהבאנו דברות קדשו העמוקים של מהר"ל ז"ל מפראג שהכלב הוא הבריה היותר פחותה בנבראים ושיש לה דייקא שייכות עם פריקת עול (עיין שבת ס"ג א') ע"ש, והרי אין לך פורק עול יותר גדול מעמלק הרשע, ולכן בדין הוא שיקרא כלב, עיין שם וצרף לכאן.

ועוד דע כי מצאתי אחד מן קמאי, לפני חמש מאות שנה, הוא רבינו יוחנן לוריא ז"ל בספרו היקר משיבת נפש (ס"פ כי תבוא דף רנ"ה) שכה כתב: "אנחנו בראותינו שכל הפורענות שניבאו הנביאים נתקיימו בנו, מובטחים אנחנו גם כן שהנחמות יתקיימו בנו, ובפרט בדור הזה ישמח ויתחזק באמות שמים שראו עינינו בקיום הנבואה מה שלא ראו אבותינו, שנחרבה בימינו קושטנטינא, וכבר תרגם אונקלוס ברוח הקדש שישי ושמחי בת אדום, ואחר שנחרב קושטנטינא יתקרב הגאולה כאמור תם עונך בת ציון, וכן מה שאמר בספר תהלים (ק"ח י"א) מי יובילני עיר מבצר מי נחני עד אדום, מצאתי בתרגום כתובים אחד בק"ק היילפרין שתרגם "מאן דברני קרתא רבתא דקושטנטינא, ידברני קרתא רבתי רומי" והמבין יבין".

ומדבריו ז"ל אני למד שהגירסה לפניו בתרגום איכה היתה "חדיאי ובדיחי קושטנטינא ברתא דאדום דיתבא בארעא ארמניאה", וכוונתו ז"ל ברורה כי כנודע "קושטנטינא" היתה עיר הבירה דמלכות רומי המזרחית (ביזנטיון), והיא היא ארמניה עמלק כנ"ל, וכמו שהיא נפלה אז בידי מלכות טורקיה, כך מצפים אנחנו שתיפול גם "רומי" מלכות אדום המערבית, ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו, והיתה לה המלוכה בקרוב בקרוב אמן. [ועיין היטב בתרגום המיוחס ליונתן על התורה במדבר (כ"ד י"ט וכ"ד), ובהגהות עיטור סופרים על ספר מטפחת ספרים (פרק ג' אות ב' דף י') עיין שם ותבין].

אבל מה שכתב רבינו יוחנן לוריא ז"ל שתרגום איכה **אונקלוס** הגר כתבו, הוא תימה לכאורה שהרי אונקלוס תרגם לתורה, דהיינו חמשה חומשי תורה, אבל לא תרגם כתובים, כמפורש במגילה (ג' א'), ועיין בחיבורי יגדיל תורה ח"א (סימן ס"ו, וסימן פ"ד), ובחיבורי הנכחי לקמן (סימן ר"ג) וצרף לכאן.

ומדבריו גם מתבאר שהיו כמה תרגומים על ספר תהלים, וזה מאשר ומאשש את אשר שיערתי בזה, וכדכתיבנא בס"ד בחיבורי הנכחי לקמן (סימן קע"ט אות א'), ועיין גם בחיבורי גדולה תשובה (סימן כ' אות ג' דף קכ"ח) ע"ש.

ג. בענין טף דעיר הנרחת נהרגים

דברים (י"ג י"ג): "כי תשמע באחת עריך אשר ה' אלהיך נתן לך לשבת שם לאמר: יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את ישבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעתם: ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך: הכה תכה את ישבי העיר ההוא לפי חרב החרם אתה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב".

וראיתי לרב קדמון, בן דורו של מרן הבית יוסף ז"ל, מר ניהו רבה, רבי אברהם מנחם הכהן רפאפורט ז"ל, בספרו היקר מנחה בלולה (נדפס בשנת שני"ד, דברים שם) שכה כתב: "ואת

כל אשר בה, הם הנשים הנגררים אחר האנשים, אבל הטף זכרים, ונקבות בלתי נשואות, אין ממיתים אותם, הכי איתא בתוספתא דסנהדרין (פ"ד ה"א) דהלכה כרבינו עקיבא מחבירו, דאלה עניי הצאן מה עשו" עכ"ל. [ונראה שעיקר דבריו בנוי על דברי הרמב"ן ז"ל בביאורו לתורה שם, וכמנהג ודרך הרב מנחה בלולה ז"ל להשתית לבנות ולייסד דבריו על פירושי רבותינו הקדמונים, ועיין בהקדמתו].

ובך שנינו בתוספתא שם: "קטני בני אנשי עיר הנדחת שהודחו עמה אין נהרגין, רבי אליעזר אומר נהרגין, אמר ליה רבי עקיבא מה אני מקיים ונתן לך רחמים ורחמך והרבך, אם לרחם על הגדולים, הרי כבר נאמר הכה תכה, אם לרחם על בהמתן, הרי כבר נאמר ואת בהמתה לפי חרב, מה אני מקיים ונתן לך רחמים אלו קטנים שבתוכה" ע"ש.

ותמוה שהרי הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות עבודה זרה (פ"ד ה"ו) כך פסק: נמצאו כל העובדים מיעוטה סוקלין אותן, ושאר העיר ניצול. נמצאו רובה מעלין אותן לבית דין הגדול וגומרין שם דינם, והורגין כל אלו שעבדו בסייף, **ומכין את כל נפש אדם אשר בה לפי חרב, טף ונשים אם הודחה כולה**, ואם נמצאו העובדים רובה, מכים את כל הטף ונשים של עובדים לפי חרב", ועיין שם במגדל עוז ובספר עבודת המלך, ובקונטרס מעט צרי על הרמב"ם, הנדפס בסוף ספר ישועות מלכו, הלכות תשובה (פ"ו ה"א) עיין שם.

ומפורש בדברי הרמב"ם שכאשר היו הורגים את אנשי עיר הנדחת שרובם עבדו עבודה זרה, היו הורגים כל נפש חיה שבה, כולל טף ונשים, וצ"ע.

איברא דכבר הווי בה רבנן קמאי, ורבינו הגדול נשיא נשיאי הלויים הרמ"ה אבולעפיה ז"ל בתשובתו לחכמי לונל האריך לתמוה על פסק הרמב"ם בזה, והשיבו רבינו אהרן ב"ר משולם ז"ל, והרמ"ה ז"ל חזר והשיגו, וגם הר"ש משאנץ ז"ל חיוה דעתו בענין, וכאשר נדפסו דבריהם באגרות הרמ"ה הנקראים "כתב אל רסאיל" עיין שם. [ועכשיו נדפסו גם בספר סנהדרין גדולה כרך א' (מדף קפ"ו) ואילך].

ובספר גליוני הש"ס מכות (ב' א') הביא חידוש נפלא משו"ת מהר"ם מרוטנבורג (סימן תע"ו) דטף דעיר הנדחת דנהרגים, היינו דוקא אם הקטנים עבדו עבודה זרה, ע"ש.

ובעניותי נעלם ממני הא מנא לן ומנין מקור הדברים, שהרי בתוספתא התנאים נחלקו בהא רבי אליעזר ורבי עקיבא בהא, לתנא קמא דהוא רבי עקיבא אין טף נהרגים, לא שנא עבדו או לא עבדו, ולרבי אליעזר כל הטף נהרגים, לא שנא עבדו לא שנא לא עבדו וכנ"ל, וצ"ב.

והוסיף בגליוני הש"ס מכות שם וכתב: "ועיין בתשובת מהר"ם מרוטנבורג שם שאחר שהביא התוספתא הנ"ל שקטני עיר הנדחת שהודחו עמה לתנא קמא אין נהרגין ולרבי אליעזר נהרגין, כתב חידוש, דמדרכי אליעזר אומר נהרגין, סברא הוא דלרבנן מיהת אין מתאבלין עליהן", והגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל דן בחידוש זה ע"ש.

ויש לי להעיר מדברי רבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה דברים (י"ד א') שכה כתב: "בנים אתם לה' אלהיכם, נסמכה פרשה זו לעיר הנדחת, להורות שאסור להתאבל על מתי עיר הנדחת, איש על בנו, ועל אחיו", ולא ידעתי מדוע לא הזכיר דבריו בגליוני הש"ס שם.

ובעין זה מצאתי שכתב תלמיד חבר דמהר"ם מרוטנבורג, הוא רבי חיים פלטיאל ז"ל בפירוש התורה (שם דף תקפ"א): "בנים אתם לה"א לא תתגודדו, ותימה מאי שנא דכל הפרשה כולה בלשון יחיד וזה הפסוק בלשון רבים, ואמר מהר"ח דקאי אדלעיל הכה תכה את כל יושבי העיר ההיא, והבנים שלהם אין להם להצטער ולהקפיד על אבותם, אלא בנים אתם לה"א ולא תתגודדו לא תתחסרו לעשות שורות ומעמדות עליהם כמו בית זונה יתגודדו", ואזיל בשיטת רביה מהר"ם מרוטנבורג ז"ל ודוק היטב.

ומה שכתב במנחה בלולה שם דהלכה כרבי עקיבא נגד רבי אליעזר, משום דהלכה כרבי עקיבא מחבירו, גם זה הוא תמוה אצלי, דהן אמת מצאתי לו הרבה רעים אהובים שכתבו כן, עיין בחדושים המיוחסים לריטב"א בבא מציצא (פ"ט ב' ד"ה וכתב הרב אלפס), ובלחם משנה הלכות עבודת יום הכיפורים (פ"ב ה"ב), ובהלכות קרבן פסח (פ"ט ה"ז), ולגאון ערוך לנר ז"ל בספרו ביכורי יעקב (סימן תרכ"ה סק"א) ושם בתוספת ביכורים, ובתורה תמימה בראשית (כ' אות ח'), וכן לו שם יקרא (כ"ב אות י"ג) שכולם כתבו שרבי אליעזר **חבירו** של רבי עקיבא היה ע"ש.

ובעניות הדברים הללו צל"ע, כי רבי עקיבא היה **תלמיד** מובהק דרבי אליעזר, ולא היה **חבירו** של רבי אליעזר, ולפי שעה עיין מה שכתבתי בזה בחיבורי כנסת חיים (סימן ב', וסימן ט"ו), ונתבאר בס"ד היטב במקומו בקונטרס "משנת רבי עקיבא" דילן.

ד. בענין אכילת בכור

דברים (י"ד כ"ג): "ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך" וגו'.

ובימים אלו שנת שנת נדפס ספר יקר הנקרא בשם **משנת יעקב** ומחברו הוא גאון מובהק ידיו רב לו, סיני ועוקר הרים, המופלג בידענותו בכל חלקי התורה, **רבי יעקב שור** ז"ל, וזכיתי ובא לידי ת"ל.

וראיתי לו שם במשנת יעקב (בחלק בעי חיי דף ק"ו) אחר שהביא דברי רבינו בחיי ז"ל דלעיל שפירש בכורות בקרך לא שיאכלם ישראל שהרי הבכור נאכל לכהנים כה כתב: "אגלה לידידי הקוראים הנכבדים מה שמצאתי דבר פלא מטמון יקר בספר פענח רזא על התורה (כאן פרשת ראה) שהביא בשם רבינו משה ממחסיא [הוא הובא גם בספר פסקי רקאנטי סימן סס"ד וש"פ] שמצא בספר אחד שהיו נוהגים להפריש שני מיני בכור, האחד פטר רחם, והאחד שאינו פטר רחם רק שהוא הנולד ראשון בעדרו כמו ביכורי אילנות והוא נאכל לבעלים ובזה כתב ליישב הך קרא דואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך ובכורות בקרך דמיירי בבכור השני ע"ש, וזה ענין פלא ולא מצאתי שום גלוי למנהג בתלמוד ובקדמונים עד הנה, ובאמת המעיין במסכת ראש השנה (ה' ב') יראה דגם האי קרא מיירי בבכור גמור הנאכל לכהנים דווקא, וכן הוא במסכת זבחים (כ"ט ב') וזה פלא, וידעתי כי יכולים למשקל ולמטרי בשיטה חדשה זאת בהרבה מקומות בתלמוד, אלא כעת חבלי טרדין הקפוני, ואם יזכני השי"ת אבאר במקום אחר, ולעת עתה דליתי חספא ממרגניתא", עד כאן דבריו ז"ל.

ובאמת היודע יודע דשיטה לא באה ממקור קדוש, והיא שיטה חיצונית הבאה ממקור טמא, תורת הקראים הקדמונים שר"י, וזו לשון גאון עוזינו החיד"א ז"ל בספרו נחל קדומים על התורה (שם פרשת ראה אות כ"ג): "בספר אמרי נועם כתב דהיו רגילים להפריש שני בכורות האחד לפטר רחם ואותו נאכל לכהנים דוקא, והשני מפריש תחילה אותו שיוולד ראשון בעדרו והיה כמו באילנות, וכן כתב בספר פענח רזא משם רבי משה ממחסיא ורבי מנחם בר נוטרנאי ע"ש. ומכולם נעלם דבפסיקתא אמרו שזה טעות ואינו כלום, עיין שם בארוכה, וגם הרב רבי אברהם ן' עזרא ז"ל בפירושו כתב מרורות על דעת זה", עד כאן לשון צדיק זיע"א.

והנני להשלים דברי הגאון חיד"א ז"ל שבאו בקצרה ולהביא לשונות המפרשים אשר רמז, ובתחילה אביא דברי הפסיקתא זוטרתא של רבינו טוביהו ז"ל והנקראת גם בשם לקח טוב (שם פרשת ראה דכו"ע א'): "וטעו האומרים כי הוא "בכור עדר" ולא "בכור פטר רחם", ונטתה דעתם לומר כך לפי שאמר הכתוב לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה ואי אפשר לומר שהוא פטר רחם שכבר ידענו שהוא לכהנים, וטעו ולא אמרו כלום ולא ידעו מה אמרו כי פרשה זו שהיא במשנה תורה עונה על קדש לי כל בכור ולשם הקיש בכור אדם לבכור בהמה, מה בכור אדם פטר רחם אף בכור בהמה פטר רחם, ועוד כי עיקר המעשה לא היה במצרים אלא בבכורי פטר רחם, כי "בכור עדר" במצרים לא לקו, מזה למדנו שמה שאמר הכתוב אשר ילוד בבכור הנודע הוא שהוא "פטר רחם", שאין זכר בתורה ל"בכור עדר", ומה שאמרו למה נאמר לפני ה' אלהיך תאכלנו חזר על הכהנים שנאמר ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין לך יהיה" עכ"ל.

ובבר ידוע שאחת ממטרותיו של רבינו טוביהו ז"ל במדרשו על התורה "לקח טוב" היתה לסכור פי מכחישי מגידיה של תורתנו הקדושה שעמדו נגד תורה שבעל פה, הם הזדים הקראים הארורים, עיין בארוכה במבוא למדרש לקח טוב ח"א (ד"ז ע"ב אות י"ד) ע"ש, וכן בפתח דבר שבראש מדרש לקח טוב ח"ב עיין שם.

ואלו דברי רבי אברהם ן' עזרא ז"ל בפירושו לתורה (שם דברים): "ובכורות בקרך וצאנך לפני ה' אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו, והמכחישים אמרו כי שנים הם בכורים האחד בכור פטר רחם והשני בכור עדר, ואין צורך להשיב על הבליהם", וכיוצא בזה כתב הראב"ע בפירושו לשמות (כ"ג ו') ע"ש.

והשתא דאתינן להכי מובן היטב מדוע אין זכר משהו לדעה בדויה זו בתלמודים ובקדמונים, ולפלא שדעה זו הועתקה והובאה בדברי הראשונים ז"ל הנ"ל, וכבר מצינו כזאת כמו שהתרעם חד מתקיפי קמאי רבי משה תקו ז"ל ב"כתב תמים" דיליה על הספר המעוקל שבא מן הקראים ושהטעה לרבנן קמאי ז"ל ואכמ"ל.

ועיין לגאון הצדיק רבי מרדכי הריס ז"ל בהגהותיו היקרות לספר אמרי נועם (שם דף קפ"ד) מה שציין עוד בזה, ויותר לפלא הוא המובא בספר הרב החזקוני ז"ל דברים (שם), ועיין בהגהות ידידי הרה"ג רבי משה אהרן שליט"א לספר החזקוני מהדורתו שם (אות י"ח דף ש"ל) ובכל הנסמן שם, וספר תורה לשמה שציין אין לי לעיין בו, ואתה תחזה.

על כל פנים מן התימה שהגאון רבי יעקב שור ז"ל לא ראה ששיטה זו אינה מתורת משה, ואין מה לפלפל ולסלסל בה, ואכן צדק שהיא חספא בעלמא, ויותר אין להאריך.

ה. בענין עשיית מצות על מנת להשתבח

דברים (ט"ו ז'): "כי יהיה בך אביון בך מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה"א נותן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחריך האביון, כי פתח תפתח את ירך לו וגו' נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ירך".

ובתב רבינו אליעזר ממיץ ז"ל בספר יראים השלם (סימן ר"ב): "לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ, ויראת מאלהיך, צוה הכתוב להיותנו רחמנים דכתיב לא תאמץ את לבבך יש לך שמצטער אם אין לו ליתן. פירוש אצל אימוץ לב מוזהר אדם כשלבנו נוטה לרחם שלא יסוב לבו ולא יאמץ להסב הרחמנות, ועל לאו ואזהרה זאת ידו כל הדווים ויחזיקו טובה לרמאים, ולא תקפוץ את ירך. תניא יש לך אדם שפושט ידו וחוזר וקופצה, מאחיק האביון אם תאמץ ותקפוץ סופך להיות לו אח שתהיה אביון כמותו".

ורבינו הרמב"ן ז"ל בדרשה על דברי קהלת (כתבי הרמב"ן ח"א דף ר"ה) כתב: "הצדקה אף על פי שהיא מצות עשה, הזהיר בה הקב"ה בלאוין הרבה, לא תאמץ את לבבך, ולא תקפוץ, וחיוב לתת לו כל צרכו שנאמר פתח תפתח את ירך לו וזה דבר גדול שכל חסרון במשמע וכל מי שאינו מעלה חסרונו עובר בשני לאוין הללו וכו'".

ועוד הזהירה התורה שאפילו יתן לעני - ויחשוב שהוא חסרון לממונו, עובר בלאו, אבל יחשוב שזו תוספת בממונו, שנאמר ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך", עד כאן דברי הרמב"ן ז"ל, ועיין בספר המצוות בלאוין לדעת הרמב"ן (לאו י"ז) עיין שם.

ומבואר באר היטב שדעת הרמב"ן ז"ל שהנותן צדקה לעני אבל חושב חש ומרגיש שעל ידי נתינתו זו הוא מחסר ומגרע ממנו עבר בלאו דאורייתא, אלא יש לו לדעת וחשוב שעל ידי נתינתו זה אדרבה ממנו יגדל ויתרבה כברכת השי"ת וכנ"ל.

ובתב מרן ז"ל בשלחן ערוך יורה דעה (סימן רמ"ט ס"ג): "צריך ליתן הצדקה בסבר פנים יפות בשמחה ובטוב לבב, ומתאוונ עם העני בצערו, ומדבר לו דברי תנחומין, ואם נתנה בפנים זועפות ורעות הפסיד זכותו".

הרי שמצינו עוד חומר במצוות צדקה, שהנותן צדקה ולא נתנה בשמחה אלא נתנה בפנים זועפות הפסיד זכות המצוה כנ"ל.

ורבינו רמ"א ז"ל שם בהגהה (סעיף י"ג) כתב: "לא יתפאר האדם בצדקה שנותן, ואם מתפאר לא די שאינו מקבל שכר אלא אפילו מענישין אותה עליה".

וכאן בדברי רמ"א ז"ל מבואר גדולה מזו שאם נתן על צדקה מנת להתפאר ולהתייחר, אזי לא די "שאינו מקבל שכר, אלא אפילו מענישין אותה עליה", והארכתי בזה בחיבורי הדר יעקב ח"א (סימן ל"ז), ובמאמרי הנדפס בקובץ התורני היקר "נזר התורה" (גליון עשירי) ע"ש.

ודע כי ראיתי בס"ד שתיבות הפסוק "לא תקפץ את ירך מאחיק האביון כי פתח תפתח את ירך

לו", עולים סך ג' אלפים וקס"ו, וזה בגימטריא בדקדוק נמרץ: "יתנו הצדקה לאביון בסבר פנים יפות ובשמחה ובטוב לבב ומתאוונן עמו בצערן", וכלשון מרן ז"ל, והוא פלא.

עוד תראה כי תיבות הפסוק "פתוח תפתח את ירך לו", עולים בגימטריא בדקדוק "לא יתפאר בצדקה שעשה עם העני ודל", או באופן אחר תיבות "כי פתח תפתח את ירך לו", עולה בגימטריא בדקדוק "תתן לאביון הצדקה בכבוד לא להתייהר", וכאשר כתב רמ"א ז"ל ודוק.

ויש לדעת אם דבר זה שהעושה צדקה בפנים זעופות, וכן העושה צדקה להתייהר בה, היא הלכה מיוחדת הנוהגת רק במצוות צדקה, או דברים אלו שלא יעשה בפנים זעופות ולא על מנת להשתבח, נוהגים גם בכל שאר המצוות.

והנה גבי פרט זה דהעושה צדקה בפנים זעופות ורעות הפסיד זכותו - מצאתי לחד מן קמאי רבינו יחיאל מרומי ז"ל בספר מעלות המדות (מעלת הנדיבות דף ר"פ) שכה כתב: "אין בכל המידות מדה טובה כעין טובה, שאם אדם עושה כל המצוות שבתורה ואינו נוהג בהם בעין טובה, אינן עולות לו מן המנין, שאם היה מאכיל לעני פטומות וכל מעדני עולם, ועינו צרה עליו, טוב שלא האכילו", ועיין בדברי הרב המאירי ז"ל קידושין (ל"א א') עיין שם.

הרי שהוא ז"ל לימדנו שהלכה זו נוהגת לא רק במצוות צדקה, אלא נוהגת היא בכל המצוות כולן וכנ"ל. [ועוד יש להתבונן מהיכן נפקא לו ז"ל כן ומה מקור יש לזה בתלמודים].

ולגבי הענין השני העושה מצוה להתייהר ולהשתבח בה אם היא הלכה רק גבי צדקה או גם לגבי כל המצוות כולן, לכאורה מדשתיק רמ"א ז"ל בכל המצוות הנזכרות בשלחן ערוך ולא כתב זאת רק במצוות צדקה, הוה אומר שרק במצוה זו נאמרה הלכה זו, ויש לדחות.

ובתב בספר חסידים (סימן תרכ"ג): "חלון פתוח לרשות הרבים ובחדר אוצרות זהב ואדם חפץ לעשות צדקה ופנה עצמו לקחת מכיסו וכסבורין העם שמוציא כסף מבעד לחלון ועתה רואה שחושדים אותו מותר לו לומר צדקה עשיתי להוציא עצמו מן החשד, או שמא אסור שנראה כמתגאה מן הצדקה וטוב לו שיחשדוהו - תפשוט ממהוא מעשה וכו' ואם חושדים אותי אני מוחל להם".

ובהנהגות מקור חסד שם (אות א') הובאו שם דברי הגאון רבי מאיר אריק ז"ל שכתב שמצינו בשלחן ערוך יו"ד (סימן רמ"ט ס"ג) שאסור להתגאות בצדקה וכן מצינו בשלחן ערוך או"ח (סימן תקס"ה ס"ו כ"ל) גבי תענית: "המתענה ומפרסם עצמו לאחרים להשתבח שהוא מתענה הוא נענש על כך", אבל לענין שאר המצוות אינו מבואר, ע"ש.

ובעניותי יש לי להעיר בס"ד מדברי ספר היראה המיוחס לרבינו יונה גירונדי ז"ל (אות ט"ל דף רצ"א): "ובעודו בבית הכנסת לא יהיה לו דבר חול עם אדם, ואף לא בשעת קריאת התורה, ואם ישבו אצלו בני אדם המדברים ברצון - יניע שפתיו וידמה עצמו כמתפלל, ואל יתפאר ולומר איני מדבר, כי כל המתפאר כמעט הוא נוטל את שכרו".

ומפורש בדבריו באר היטב דבכל מעשה מצוה נוהגת הלכה זו דהמתפאר נוטל שכרו ודוק.

מיהו הדברים חדשים, וצ"ב מה שכתב שיש לו להניע שפתיו וידמה כמתפלל, ומדוע לא יגער בהם במפטפטים, ומהו שכתב כמעט נוטל שכרו, גם יש להבין מדוע כתב "כמעט", והשוה לדברי רמ"א ז"ל דלעיל, ותו לא הזכיר ענין "העונש" על המתפאר במצוות ועיין.

ועוד הנני מעיר מדברי אותו חד מן קמאי עלום שם מרבותינו הראשונים כמלאכים שהיה תלמיד הרא"ש ז"ל בספרו ארחות צדיקים (השער הראשון): "היצר יסיתך לגלות חסידותך ומעשיך הטובים לפני העם, ויביא ראייה אולי יעשו גם הם כמוך - וגם זה נמשך מן הגבהות, ואף על פי שמצינו כמה גדולים שנשתבחו, לא עשו אלא לפני תלמידיהם וחביריהם כדי שיימשכו אחריהם ויתפשו מעשיהם, וזה ודאי מצוה כדי לחבב עליהם מעשים טובים, ואפילו בפני אלו, לא יהנה בלבדו, באמרו זה אני יודע או זה אני עושה, אבל לפני העולם באמת אסור לגלות להם" עיין שם. **ומפורש** גם כאן שהיא הלכה כללית שאין לו להשתבח במצוותיו ואסור לו לגלות מעשיו הטובים לפני העם ודוק.

ובן אני מדקדק מדברי קדשו של מהרח"ו ז"ל בספרו שערי קדושה (ח"א ש"ה) שכתב: "ולא תגלה צדקותיך כי תאבד שכרך בעולם הבא וגם יענישוך בגיהנם", ופשט לשונו מורה שלא רק במצות צדקה אלא בכל מעשה טוב ובכל מצוה שאדם עושה כן הוא שכשמגלה אותם מאבד שכרו וגם נענש ודוק. (ובורדאי מדובר רק כשעושה כן על מנת להתגאות וכיוצא בזה).

ובס"ד מצאתי לו למהרח"ו ז"ל שכתב דברים מפורשים בזה, עיין שם בספרו שערי קדושה (ח"ב ש"ד): "הוראת מעשיו לבריות - ידעת מה שאמרו רבותינו ז"ל בענין אותה האשה שהיתה נענשת בגיהנם על שהיתה מספרת לחברתה היום התעניתי וכו'. ולא די שאינו מקבל שכר אלא שנדון בגיהנם, כי הרי מגלה דעתו שאין מעשיו כלל לשם שמים, והוא מכלל הפרושים פרוש נקפי, פרוש קזאי, [עיין סוטה כ"ב ב'], ואמרו רבותינו ז"ל במדרש (תנא דבי אליהו רבה פרק כ"א) לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ויהיו כל דרכיו לשם שמים, ואם יכול אדם שיעשה כל דרכיו לשם שמים ולא יפרש לבריות אפילו אחד מהם, שכרו כפול ומכופל מפני שכבוד אלהים הסתר דבר".

ומפורש שדעתו ז"ל שהלכה זו שהמראה מעשיו הטובים לבריות להתפאר ולהשתבח בהם מפסיד שכרו ונענש בגיהנם רח"ל בכל המצוות נוהגת, ולא רק במצות צדקה או תענית, וזה מאשר ומקיים את שרציתי לדקדק מלשונו הטהורה בשערי קדושה ח"א ש"ה הנ"ל ודוק היטב. **וראיתי** עכשיו שכבר קדמני מו"ז הגאון ז"ל בספר כף החיים (סימן תקס"ה אות ל"ב) והביא דברי שערי קדושה דשער ד' הנ"ל ועיין שם.

והגאון רבי אברהם פאלאג'י ז"ל בספרו אברהם את ידו (דרוש ה' ה' הלבשה דנ"א ע"א) כתב בפשיטות: "בכתובת ספר תורה אם חסר או יתר או יש פסול באותיות לא קיים המצוה, כך גם העושה להתייחר שלא לשמה, ואדרבה ענוש יענש", הרי שנקט בפשיטות שכל עשיית מצוה להתייחר נענש עליה רח"ל.

וש"ב הגאון רבי ששון מרדכי זצ"ל מגאוני עיר התורה בגראד, בספרו היקר קול ששון (פרק ט"ז מעלת הצניעות דף קכ"ו) כתב: "הצניעות להיות עם העבודה לא תכון בלעדה, כי כשעובר את

השי"ת ומראה מעשיו לבני אדם ומפרסמם, הלא ידמה כמי שעושה העבודה לבני אדם כדי שיבחוהו ולהנאתו, ומשתף בעבודתו עבודת זולתו ח"ו, ובאותה שמחה שהיתה לו מבני אדם כששבחוהו - קיבל שכר המצוה, וכלום לא נשאר לו ממנה, והעונש נשאר לעולם הבא, ראה כמה הפסיד בזה" ודוק.

ולעיל הבאתי דברי הגאון רבי מאיר אריק ז"ל בזה, וראיתי שהוא עצמו כתב להביא ראיה מההיא דקידושין (ל"א ב') מהמעשה המופלא דרבי טרפון עם אמו שכיבדה עד לאחת, ואמרו שם: "אתא [רבי טרפון] וקא משתבח בבי מדרשא, ואמרו לו עדיין לא הגעת לחצי כבוד" ע"ש, נראה לכאורה דבשאר המצוות שרי להשתבח במעשיו.

והנה מלבד מה שהוא ז"ל כתב לדחות "שבירושלמי קידושין שם מייתי הא דרבי טרפון באופן אחר, שרבי טרפון היה חולה ואמו אמרה שיתפללו עליו שנהג בה כבוד יותר מדי" עכ"ל, עוד נראה לי שיש לדחות ולומר דלא בא אותו תנא קדוש להתייהר ולהתפאר במצוותיו ח"ו, ואדרבה שהרי ידוע שרבי טרפון היה זהיר בדבר שלא להינות מכבוד תורה עד סכנת מיתה כאומרם בנדרים (ס"ב א') ובירושלמי שביעית (פ"ד ה"ב ד"א ע"א) ע"ש, וכאן יבוא רבי טרפון להשתבח במצוותיו אתמהא.

אלא בודאי שרבי טרפון בא ללמד תורה לתלמידים, וכל כי האי יאה ונאה ושפיר דמי, וכמו שלמדנו כן רבינו האר"י ז"ל בדרשתו בבית הכנסת האשכנזים בצפת ת"ו והביאו הגאון מהרי"ט ז"ל בספרו צפנת פענח (פרשת בהעלותך דקנ"ג ע"ב) ע"ש, והדברים מסתייעים מדברות בעל ארחות צדיקים הנ"ל שכתב: "ואף על פי שמצינו כמה גדולים שנשתבחו, לא עשו אלא לפני תלמידיהם וחביריהם, כדי שיימשכו אחריהם ויתפשו מעשיהם, וודאי זה מצוה כדי לחבב עליהם מעשים טובים", ועיין לחיד"א ז"ל בספרו ברכי יוסף יו"ד (סימן ר"ג אות א'), ובפרי מגדים (סימן א' אשל אברהם סוף אות ב'), וכיוצא בזה כתב בספר יפה ללב ח"ג (יו"ד סימן רמ"ט אות ל"ג) ולא הזכיר להנ"ל.

ובאמת כבר כתב רבינו יהודה החסיד ז"ל עצמו שם בספר חסידים (סימן ט"ו): "לא ישבח אדם בענוה שלו, יהלך זר ולא פיך, ואם רוצה לשבח עצמו לתלמידיו ולחבירו כדי שילמד מדרכיו, יכול הוא לשבח את עצמו, כמו שאמר דוד ואהי תמים עמו, וכן כי שמרתי דרכי ה'. וכן מצינו (מגילה כ"ז ב') אותו שהגיד לתלמידיו במה האריך ימים", ועיין בהגהות מקור חסד על ספר חסידים (שם אות י"ד) וצרף לכאן ודוק היטב.

ובספר חסידים (דפוס ברלין סימן תתשפ"ט): "כל מצוות שאדם יכול לעשות בצניעא יעשה, אבל ללמד לאחרים ממעשיו כגון טלית ותפילין שלא יאמרו אין לקיימם, לכך יעשה בפרהסיא אף על פי שיתלוצצו בו יעשה ויקבל שכר כנגד הבושת והצער שיחשוב הם יחשבו שאעשה שלא לשמה, ושכרו יהיה כפול עבור הבושת והצער שסובל וכו', הא למדת כל דבר שאדם יכול לעשות בינו לבין עצמו כגון דברים שילמדו אחרים ממנו כגון שיכול להניח תפילין בעלייתו ולהתעטף בציצית וללמוד תורה בביתו מצוה לעשות בגילוי כדי שיעשו אחרים ואף על פי שמקצתם יעשו שלא לשמה - קנאת סופרים תרבה חכמה וקנאת מצוה תרבה מצוות" וכו' ועוד עיין שם.

ולמדנו הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו לחיים בירושלים לירושלמי תענית (ספ"ג הי"א דכ"ט ע"א): "הני אחת עשרה מדות טובות והנהגות ישרות של רב אדא במה שגילה אותן אין בזה משום יוהרא, כי כדי ללמד לאחרים מותר, כדכתב בספר חסידים ברב עם תלמידיו, וכההיא דמגילה במה הארכת ימים, שכיוונו להתלמד, ואף על גב דהמסתיר מעשיו הטובים יקר בעיני ה' עד מאוד, ח"ו איכא סוג דמונע בר ואל תמונע טוב מבעליו כשאינו מודיע להם" ודוק.

ובתב החסיד רבינו יונה ז"ל בספר שערי תשובה (ש"א אות כ"ד): "המדרגה העליונה בהכנעה המחוייבת מדרך התשובה, שיגדיל ויאדיר עבודת השם, ולא יחזיק טובה לעצמו, כי יקטן הכל בעיניו כנגד מה שהוא חייב בעבודת השם, על כן יכנע ויעבוד בהצנע, ולא יחמוד כבוד על מעשיו הנכבדים, ולא יבקש תפארת אדם על פעליו המפוארים ויסתירם מדעתם כפי היכולת", ועיין בפירוש פתח השער שביאר הדברים היטב, ועוד עיין בשערי תשובה (ש"ג אות קפ"ה) ועוד שם (ש"ד אות כ"א) ודוק.

מסקנת הדברים שלא רק בתענית ובצדקה אין לו להשתבח ולפרסם אלא בכל המצוות כולם, וכן כתב הגאון חיד"א ז"ל בספרו מורה באצבע (סימן א' אות י"ד) ועוד עיין לו שם (סימן ב' אות מ"ג), ובספרו לב דוד (פרק י"ד אות ס' דף ס"ו) כה כתב: "סתר, שיסתיר מעשיו הטובים, שאם מגלה אותם כדי לשבח עצמו מלבד שאיבד שכרו נענש, כמו שאמרו רז"ל באותה אשה שהתה מגלה שהיא בתענית ונענשה, ויש בזה כמה חילוקים, והכלל הוא והצנע לכת עם אלהיך, שכל עניניו יעשה בצנעה ולשם שמים דוקא", ועיין בספר פלא יועץ (ערך כבוד) ודוק.

ו. בעיניו אין כסא ישראל מתכונן אלא בצדקה

דברים (ט"ו ז'): "כי יהיה בך אביון בך מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה"א נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיך האביון, כי פתח תפתח את ירך לו וגו' די מחסרו אשר יחסר לו".

ואדונינו הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות מתנות עניים (פ"ה ה"ב) כה כתב: "חייבים אנחנו להזהר במצות צדקה יתר מכל המצוות עשה וכו', ואין כסא ישראל מתכונן, ודת האמת עומדת, אלא בצדקה שנאמר בצדקה תכונני (ישעיה נ"ד י"ד), ואין ישראל נגאלין אלא בזכות הצדקה שנאמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה (שם א' כ"ז)".

ונתעוררתי בס"ד, דהנה הרמב"ם ז"ל הביא ראיה שאין כסא ישראל מתכונן אלא בצדקה ממקרא מפורש בספר ישעיה (שם): "בצדקה תכונני רחקי מעושק", ולכאורה יש לעמוד בראיה ממקרא זה, שהרי התנא יונתן בן עוזיאל בתרגומו שם כה תרגם: "בזכותא תתקנין אתרחקי מעושקא", ומבואר אצלינו במקומו בס"ד כי ענין "צדקה" במקראות התנ"ך מתפרש בשני אופנים, האחד "צדק" וככותב והאל הקדוש נקדש בצדקה (ישעיה ה' ט"ז), והשני מצות צדקה היא מתנת עניים, כמו צדקה תציל ממות (משלי י' ב'), ודרך התרגום כשבא לתרגם צדקה מלשון צדק מתרגם "זכות", וכשמתרגם צדקה דהיינו מצות צדקה מתרגם "צדקתא", ודוגמא בולטת תראה שם

בישעיה (נ"ד ו): "כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה, כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות", ותרגם יונתן: "כדנן אמר ה' טרו דינא ועבידו צדקתא, ארי קריב פורקני למיתי זכותי לאתגלאה", ע"ש. [ועיין לרמב"ם בספר מורה נבוכים ח"ג (פנ"ג ופנ"ד) ודוק היטב].

הרי שיונתן תרגם ועשו צדקה "צדקתא" שהיא מצות צדקה, ותרגם "וצדקתי" להגלות וזכותי לאתגלתא שכאן הכוונה צדקי להגלות ודוק.

וביוצא בזה בדקתי וראיתי בספר ישעיה בכל מקום שכתוב בו "צדקה" [לערך כ"ה פעמים] בכלום תרגם יונתן "זכו, זכותא", חוץ משלש מקומות שתרגם "צדקתא", ואכן שם מדובר במצות צדקה עיין שם (ל"ב ט"ז י"ז, ונ"ו א') ודוק היטב.

ואם כן כאן שיונתן תרגם בצדקה תכונני "בזכותא" תתקנין, אם כן אין הכוונה למצות צדקה, אלא הכוונה לצדק, שעל ידי צדק נתכונן, והוא מוכרח מסיפא דקרא רחקי מעושק, דהיינו להתרחק מעושק וכמו שתרגם יונתן, שעושק הוא היפוכו של צדק ודוק.

וראיתי ב"מקורות וציונים" על הרמב"ם הלכות צדקה שם (ברמב"ם הוצאת פונקל) שכה ציינו: "ואין כסא ישראל מתכונן וכו' שנאמר בצדקה תכונני, עיין תנא דבי אליהו רבא (פרק כ"ט) אין העולם מתגדל ונבנה וכו', ועיין בספר הזהר הקדוש ח"ג (דק"ג ע"ב) בגין כך צדקה סליק על כולא וכו' דהא צדק לא אתתקן ולא אשתלים אלא בצדקה דכתיב בצדקה תכונני, ולכנסת ישראל איתמר" עכ"ל, ודוק היטב.

ובעניותי נראה לי בס"ד להביא מקור נוסף לדברות קדשו של הרמב"ם ז"ל שעל ידי מצות צדקה מתכונן כסא ישראל, והוא מקרא מלא בספר משלי (ט"ז י"ב): "כי בצדקה יכון כסא", ויש לפרש כנ"ל שעל ידי מצות צדקה יכון כסא ישראל ודוק היטב.

* * *

דע כי כל דברי האמורים לעיל שהמתרגם מתרגם "צדקתא" על מתנת העניים הנקראת "צדקה", אינו אלא גבי התנא **יונתן בן עוזיאל** בתרגומו לנביאים, וכנ"ל, ונראה לי שגם אונקלוס בתרגומו לתורה נמשך בזה אחרי יונתן בן עוזיאל, שראיתי לו לאונקלוס שרק במקום אחד תרגם "צדקה - צדקתא", והוא בספר בראשית (י"ח י"ט) על הפסוק למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ע"ש. [ונראה לי שתרגום אונקלוס זה הוא מקור דברי הרמב"ם ז"ל בהלכות מתנות עניים דלעיל "הצדקה סימן לצדיק זרע אברהם אבינו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו לעשות צדקה", הרי שפירש צדקה למצות צדקה מתנת עניים, וזה כאונקלוס, ועיין מדרש בראשית רבה (ר"פ נ"ט), ולכאורה שלא כדברי הרמב"ם בראשית (ו' ט) שפירש לעשות צדקה ומשפט: "שיבח את אברהם בצדק שהוא המשפט", ועיין שם, ובספר משך חכמה דברים (ה' י"ו)].

אבל בשאר המקומות בתורה שכתוב "צדקה" מתרגם אונקלוס "זכותא", כמו ויאמין בה' ויחשבה לו צדקה (בראשית ט"ו ו), וכן וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה (דברים ו' כ"ה), וכן עוד שם (כ"ד י"ד) ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך, עיין בו.

ובתרגום לספר משלי אינו כן, ובתרגום משלי לעולם מתרגם "צדקתא" גם במקום שלפי פשוטו הכוונה לצדק כמו שם (ט"ז ח') טוב מעט בצדקה מרוב תבואות בלא משפט, שפוט צדקה היינו צדק, והוא תרגם צדקתא ולא זכותא, וכן שם (כ"א ג') עשה צדקה ומשפט, שפשוטו צדק וכדפירש הרלב"ג ז"ל והוא תרגם צדקתא ולא זכותא ודוק. [נדע כי הגאון רבי יוסף זכריה שטערן ז"ל בשו"ת זכר יהוסף במאמר תהלכות האגדות (פ"פ ט"ז דכ"ח סע"ג) כתב: "בתרגום משלי נמצא במיוחד הוספות ושינויים רבים, וכמו שהארכתי בכיאורי לספר משלי, ותרגום משלי אשר כנראה הוא כעין מדרש וצריך הרחבת דברים להמשיך אותם אל הכתובים", ודברים אלו לא הבנתי היטב, וצ"ב].

מיהו רבותינו חכמי הירושלמי, המדרש, וספר הזהר הקדוש לא נמנעו מלהשתמש בלשון "זכו או זכיי" למצות "צדקה" וכמו שהארכתי למאוד בחיבורי ישועות חיים (סימן כ"ב), ועיין בספר מתורגמן (ערך זכך דל"ה ע"א וערך צדק דקכ"ז ע"ב), ובספר ביאורי אונקלוס שפטל (דף ל"ב) ודוק היטב.

עוד דע כי בספר מעשה רב החדש הנהגות הגר"א הנדפס כעת שנת תש"מ (אות כ"ב דף כ"ד) כה כתוב: "שמעתי מהחסיד [הוא רבינו הגדול הגר"א זצ"ל] שזה התרגום שבזמנינו לנביאים אינו תרגום יונתן בן עוזיאל כי אם של אחר הוא", וזה פלא, ועיין מה שכתב בהערות שם, ולא הבנתי הדברים היטב, ועיין בדברות הגאון המובהק רבי חיים הכהן ז"ל בהקדמתו לספרו נאווה קדש ובכל הנסמן שם, ולגאון מהר"צ חיות ז"ל בכתביו, וקצרתי.

ג. בענין צדקה מאריכה ימים

דברים (ט"ז ז'): "כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה"א נותן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחיך האביון, כי פתח תפתח את ירך לו וגו' נתן נתן לו ולא ירע לבבך בתתן לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ירך".

ובתב רבינו בחיי ז"ל שמות (כ"ב כ"ג): "כל זמן שאתם נזהרים בהם [באלמנה ויתום] ומרחמים עליהם, מדת הדין תתהפך לרחמים, שהרי מדה טובה מרובה ממדת הפורענות, ובזה **תאריכו ימים אתם ובניכם**, ולכם תהיה צדקה לפני השי"ת, שהרי פרי הצדקה אריכות ימים שנאמר (משלי י') וצדקה תציל ממות, וכתוב (שם י"ב) באורח צדקה חיים ודרך נתיבה אל מות, וגדולה צדקה יותר מן הקרבנות שנאמר (שם כ"א) עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח", ורבינו בחיי ז"ל האריך למאוד בזה בפתיחתו לפרשת ויחי עש"ב, ועיין לו גם בפתיחתו לפרשת כי תבוא וצרף לכאן.

ומפורש בדברי קדשו ז"ל שמצות צדקה לא רק שמצילה מן המות, אלא גם "שפרי הצדקה אריכות ימים", ובס"ד הנני לכתוב כמה מקורות בדברות חז"ל לפתגמא דנא.

אמרו רז"ל במדרש בראשית רבה (ר"פ ג"ט ס"א): "ובאורח צדקה חיים, ואברהם זקן בא בימים, כתיב עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא, רבי מאיר אול לממלא, ראה אותך כולן שחורי ראש, אמר להם ממשפחת בית עלי אתם דכתיב וכל מרבית ביתך ימותו אנשים. אמרו ליה

רבי התפלל עלינו, אמר להם לכו וטפלו בצדקה ואתם זוכים לזקנה, מה טעם עטרת תפארת שיבה, והיכן היא מצויה בדרך צדקה תמצא, ממי אתה למד מאברהם שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט זכה לזקנה, ואברהם זקן בא בימים".

ועוד אמרו במדרש בראשית רבה (ס"פ נ"ח): "ואחרי כן קבר אברהם, הדא הוא דכתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים וגו', רודף צדקה זה אברהם שנאמר ושמרו דרך ה' לעשות צדקה, וחסד שגמל חסד לשרה, ימצא חיים - ושני חיי אברהם מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים" ע"ש.

ומבואר באר היטב שצדקה מאריכה ימים, ובמדרש תנא דבי אליהו זוטא (פרק א'): "ומנין שהצדקה מארכת ימיו ושנותיו של אדם, שנאמר כי היא חייך ואורך ימך".

ובמדרש הגדול דברים (ט"ו י' דף של"א): "גדולה צדקה שהיא מארכת ימיו של אדם, שנאמר אורך ימים בימינה, אמר רבי שמואל מצוה קלה שבתורה כתיב בה למען ייטב לך והארכת ימים, והיא שלוח הקן, העושה צדקה על אחת כמה וכמה", ועיין שם באריכות במעלת הצדקה, ובמדרש הגדול (דברים ט"ז כ'): "רודף אחר הצדקה ואחר גמילות חסדים, ומה שכר אתה נוטל על כך - רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד" ע"ש.

ועוד במדרש הגדול דברים (ספ"ו דף קמ"ו): "גדולה צדקה שמביאה את האדם לחיי העולם הזה, ולחיי העולם הבא, שנאמר וצדקה תהיה לנו, מה כאן צדקה תהיה לנו, אף לעתיד לבוא היא תהיה לנו", ועיין בספר תנופה חיים (פרשת שופטים אות כ').

ובמדרש משלי (פ"ט ז' סל"א): "עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא, אם ראית אדם שהוא מתעסק בתורה ובמעשים טובים ובגמילות חסדים, עתיד הוא לזכות לעטרת שיבה, לכך נאמר בדרך צדקה תמצא וכו', וכן ברוד ויהיה דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו, וכתוב והמלך דוד זקן בא בימים, למדנו שאין הזקנה מצויה אלא בדרך צדקה שנאמר בדרך צדקה תמצא" עכ"ל. [ובמסכת דרך ארץ (פ"ו): "אהוב את הגמילות חסדים כדי שנוצל ממלאך המות"].

ובספר ילקוט שמעוני (פרשת וירא רמז י"ח) מנין לצדקה שמארכת ימיו של אדם שנאמר בשילוח הקן למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר לצדקה שהיא חמורה כתורה, וכתב בספר מעיל צדקה (סימן אלף ו"ס): "ומה שהביא שצדקה מאריכה ימים קל וחומר משילוח הקן, ולא הביא מהפסוק וצדקה תציל ממות, היינו דאי מהתם צדקה תציל ממות, הוה אמינא דמצילה מיתה משונה, או אפילו דמצילה ממיתה עצמה היינו שלא ימות קודם זמנו מהחיים שקצבו לו מהשמים, ולכן הביא משילוח הקן, ללמדך שאפילו קצבו לו שבעים שנה, **אם עושה צדקה מוסיפים לו על השבעים שנה**" עיין שם.

גם בספר זהר הקדוש ח"ג (דקנ"ד ע"א): "מאי וצדקתו עומדת לעד, עומדת עליה דבר נש לזמנא ליה קיומא וחיים, כמה דאיהו יהיב ליה [לענין] חיים ואתער לגביה חיין, הכי נמי יהיבין ליה, ואינן תריין אלנין יהיבין ליה קיימין עליה לשויבא ליה, ולאוספא ליה חיין". ומפורש להדיא דעל ידי מצות צדקה זוכה לאוספא ליה חיין, ועיין בדברי הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספר צדקה לחיים (אות ר"ג) ע"ש.

ועוד בספר הזהר הקדוש ח"א (דר"ח ע"ב): "כל מאן דזן ומפרנס למאן דאיצטריך ליה, וכל שכן ביומי דכפנא, הא איתאחיד באילנא דחיי, וגרים ליה חיים לבנוי, והשתא אליהו אמר כל מאן דקיים נפשא בעלמא זכי ליה חיים, וזכי לאיתאחדא באילנא דחיי ע"ש. ופירש בספר מעיל צדקה (סימן תתי"ח): "כיון שעל ידי שהוא מפרנס לעני גורם לו חיים, לכן מידה כנגד מידה זכי ליה חיים וזכי לאיתאחדא באילנא דחיי, וגם גורם חיים לבנוי שיאריכו ימים ולא ימותו בקצרות ימים".

ומצאתי בספר הזהר הקדוש ח"א (דק"ט ע"א): "כל בר נש דאיהו צר עינא לגבי מסכנא, יאות הוא דלא יתקיים בעלמא, ולא עוד אלא דלית ליה חיים לעלמא דאתי, וכל מאן דאיהו וותרן לגבי מסכנא, יאות הוא דיתקיים בעלמא, ויתקיים עלמא בגיניה, ואית ליה חיים, ואורכא דחיי לעלמא דאתי" ע"ש.

מיהו יש להבין היכן מצינו כן ד"צר עין", לית ליה חיים לעלמא דאתי, דהיינו אינו קם בתחיית המתים, ועיין בספר מעיל צדקה (סימן אלף תרס"ב), ובספר צדקה לחיים (מערכת ת' אות תשנ"ו - תשנ"ט) מה שכתבו בענין זה, ולא הזכירו דברי רז"ל בספר הזהר דלעיל וצ"ע.

ועכשיו נדפס ספרו של הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל צדקה חיים וראיתי לו שם (דשט"ו ע"א), ועוד שם (ד"ת ע"א) ששם כבר זכר והביא דבר ספר הזהר הללו, וגם מצאתי לו בספרו תנופה חיים (פרשת וירא אות כ"ג) ועוד שם (תהלים אות ר"ד) שגם שם הביא דברי הזהר ע"ש, ולא ידעתי מדוע בספרו צדקה לחיים (מערכת ת' שם) לא הביאו, ועיין בחיבורי ישועות חיים (סימן ט') מה שהוספנו לכתוב בדברי ספר הזהר הללו ואכמ"ל.

ובתב הרב יד יוסף צרפתי (דף ק"כ) והובא בספר מעיל צדקה (סימן אלף תקנ"ב דפוס ישן): "מידה כנגד מידה כמו שהוא עושה הטוב עם העני - מטיבין לו, וגם מאריכים לו ימיו וצדקה תציל ממות, וכמו שהוא מחיה העני, נותנין לו חיים ומאריכים לו ימיו" עכ"ל, ובביאור הגר"א ז"ל לספר משלי (י"ב כ"ח): "באורח צדקה חיים, כמו שהוא מחיה את העני, כן נותנין ומוסיפין לו חיים, וכעובדא דבנימין הצדיק" עכ"ל.

ובן במעיל צדקה (סימן אלף תקנ"ו): "אמרו בתנא דבי אליהו (פרק כ"ט) אין העולם מתגדל אלא בצדקה שנאמר בצדקה תכונני" עכ"ל. וראוי להבין כוונת אומרו העולם "מתגדל" דמה גידול יש לעולם עם הצדקה. ונראה כיון שהצדקה מאריכה ימיו של אדם, וגם גורם חיות לעני שיחיה ולא ימות כעובדא דבנימין הצדיק שהחיה אשה ושבעה ילדיה והוסיפו לו כ"ב שנה, הנה כיון שהצדקה גורם לאדם שיחיה, אזי הוא פרה ורבה והעולם מתגדל ומתרבה" עכ"ל.

ובתב הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספר צדקה לחיים (סימן קצ"ו): "על ידי צדקה זוכה לזקנה בימיו ושנותיו, והחידוש הוא דגופו וצורתו יהיה בחור, והוא כהקב"ה דאית ביה כזקן ובחור [עיין מדרש פסיקתא רבתי (פכ"א ס"ה)] עיין מעיל צדקה (סימן תקל"ו), ועיין מה שכתב בזה בספר שמו אברהם" עיין שם.

הארכתני בכל זה להראות שמצות צדקה כוחה גדול להאריך ימים ושיסיפו לו שנות חיים, כי ראיתי לגאון המובהק רבי יהודה אדל ז"ל בעל אפיקי יהודה, ומי נפתוח, שבספרו היקר

איי הים בבא בתרא (ד' ב' דצ"ו ע"א) כה כתב: "השכמת בית הכנסת יש בה בחינה נוספת על הצדקה, כי שוקדי דלתות בית הכנסת יוסיפו שנות חיים, ואף כי גם בצדקה נאמר וצדקה תציל ממות, כבר אמרו רז"ל שהכוונה ממיתה משונה, רצו לומר בזה **שלא ימות בעליו בלא עתו, אולם תוספת חיים - לא מצאנוהו שגיא כח יוסיף אומץ**, לא כן חיבת הקודש של בית כנסת" עכ"ל, והובא בחידושי הגאונים שעל ספר עין יעקב בבא בתרא (ד' ב' דמ"ד ע"א בדה"ס) ע"ש.

ומבואר באר היטב בדבריו ז"ל שמצות צדקה רק אגוני מגינה **שלא ימות שלא בעתו**, אבל לא מצאנו שבכח מצות צדקה **להוסיף חיים**, וכמפורש בדבריו ז"ל, ותמה אני על עצמי כי לפי מה שהבאתי מדברות חז"ל בכמה מקומות מבואר איפכא, שאכן צדקה מאריכה ימים ומוסיפה ממש שנות חיים וכו"ל, וצע"ג.

ורבינו חיים ויטאל ז"ל בספרו שערי קדושה (ח"ב שער ז' דף ע"ד) כתב: "הצדקה גורמת לאדם חיים, כמעשה דבנימין הצדיק (בבא בתרא י"א רע"א)" עכ"ל.

ובעניותי לא ידעתי מדוע מהרח"ו ז"ל הביא כן מההיא דבנימין הצדיק, ולא מכל מה שהבאנו מדברות רז"ל המפורשים שצדקה מאריכה ימים ונותנת חיים, ובפרט דלכאורה מההיא עובדא דבנימין הצדיק אין ראייה שצדקה מאריכה ימים, כי יש לומר שזה שהאריכו ימיו לאו מחמת נתינת הצדקה, אלא מחמת **שהחיה אותם**, וכמו שאמרה אותה אשה: "רבי אם אין אתה מפרנסני הרי אשה ושבעה בנים מתים", שהיו ממש מתים ברעב דשנת הבצורת, אבל צדקה גרידא שאין מחיה בה ממש מנא לן, ומה גם שיש לומר שבנימין הצדיק עשה צדקה עם הרבה נפשות, **אשה ושבעה בניה**, אבל מה ראייה לצדקה בעלמא, אבל מדברות חז"ל במדרש תנא דבי אליהו ושאר מקומות שהבאנו, יש ראייה גמורה שכל צדקה שתהיה מאריכה ימים ומוסיפה שנות חיים ודוק.

ובתב הגאון המובהק מלבי"ם ז"ל בספרו ארץ חמדה (בליקוטים בסוף הספר דפ"ה רע"ג): "הזקנה לפעמים רעה, אם נעשה חלש ואיכד ממונו ומוטל על אחרים, או בניו וקרוביו מתים בחייו, נמצא לפעמים תהיה הזקנה לתשלום עונש, אמנם מי שזוכה לזקנה בזכות מצוה, כמו למשל מי שמקיים מצות צדקה שמאריכה ימים, ועל ידי זה זוכה לזקנה, זה לא יירא רע, כיון שבאה הזקנה לשכר לא להיפך, וזהו שאמר שלמה (משלי ט"ז) עטרת תפארת שיבה, [אימתין], אם בדרך צדקה תמצא", ודפח"ח.

ומעמא דמילתא שצדקה מאריכה ימים, יש להסביר לפי דרכינו בחיבורי ויחי יעקב ח"א (סימן ו' וסימן ל"ו), ובאריכות בחיבורי מנוחת שלום ח"ט (סימן מ"ד), שכל שיש דיבוק **בשכינה** זוכה להיות משכן לשכינה, זוכה **לחיים**, יש לומר כן גם במצות צדקה, שהרי חז"ל במקומות רבים אמרו שעל ידי צדקה זוכה לשכינה, כאומרם להדיא במסכת בבא בתרא (י' א'), והאורך בזה ללא צורך, ואביא רק מאמר אחד שבו מודגש הדבר מאד, מדרש תהלים (מזמור י"ז ס"ד): "מה ראה דוד המלך ע"ה לפרש כחה של צדקה בלבד, ללמדך שאפילו **רשעים** שאין בידם אלא זכות צדקה בלבד, זוכין בה ומקבלים **פני שכינה**" ע"ש ודוק היטב.

ובמדרש זוטא לשיר השירים (פרק א') האריכו חז"ל טובא בכחה של צדקה ואמרו: "הדורון של הקב"ה - צדקה, הנותן צדקה אפילו היתה בידו עבירה ונחתם דינו לאבד, יכול להיות מקבל פני שכינה בכל יום, והקב"ה אומר למלאך של פורענות אל תגע בו", ועיין גם במדרש אגדת בראשית (פרק ל"ה ס"א) ע"ש, ובילקוט שמעוני (מלכים ב' פרק י"ג): "היה עושה צדקה בכל יום ובזכות זה שרתה עליו שכינה", ובמדרש תנא דבי אליהו (פרק י') מי שעושה צדקה אומר הקב"ה מי פדה אותי ואת שכינתי העושה צדקה ע"ש, ועיין בספר חסידים השלם (סימן תתפ"ד פ"ד דפוס ברלין, ובדפוס הרגיל סימן שכ"א): "הנותן צדקה יזכה לראות פני שכינה", ועיין שם שהאריך להביא ראיות מתורה נביאים וכתובים ע"ש, ובספר ראשית חכמה (שער היראה פט"ו אות ס"ז): "אמר שלמה ומכבדו חונן אביון, והטעם כי העניינים והאביונים הם מאנין תבירין דילה והשכינה דרה בהם, ולכן המכבד בממונו לעניינים מכבד לשכינה" ע"ש.

והיינו טעמא נמי דגמילות חסדים מאריכה ימים, וכבר אמרו חז"ל במדרש זוטא לשיר השירים (פרק א'): "צדקה וגמילות חסדים גורמת שתשרה שכינה ביניהם" ע"ש, ובמדרש הגדול דברים (ז' י"ב סוף דף קנ"ח): "חסד שעשו ישראל הוא גורם להם להדבק בשכינה שנאמר ואתם הדבקים בה' אליהם חיים כולכם היום", ודוק.

ועוד יש לומר כי כך מידת האל ב"ה לתת לאיש כמפעליו ומידה כנגד מידה, ואחר שנותן צדקה מחיה נפשות, בדין הוא שיטול שכרו אורך ימים ושנות חיים יוסיפו לו, ועיין היטב במדרש תנחומא (פרשת משפטים סימן ט"ו) ע"ש.

ומצאתי במדרש תנא דבי אליהו (פרק י'): "ואין לך סם חיים למלאך המות אלא מדת הצדקה בלבד", ופירש במאורי אש (שם אות ה'): "אף שכמה מצוות יש שהם מסוגלות לפדות ממיתה, עם כל זה הצדקה גדולה מכולם, כי היא מידה במידה על ידי שהוא מחיה בה אחרים זוכה גם הוא לחיים, כי כל המרחם ירחם". והיינו כדכתיבנא בס"ד. ונהשוה לשון המדרש הנ"ל "ואין לך סם חיים למלאך המות אלא מדת הצדקה בלבד", עם המובא בספר מעיל צדקה (סימן אלף תש"ן) "הצדקה היא מלאך המות של מלאך המות", ועיין בספר צדקה לחיים (סימן שט"ו דף ק"ה) ודוק היטב].

ותו יש לומר אחר דקיימא לן אין מיתה בלא חטא ואין הערוד ממית אלא החטא ממית, וגם קיימא לן שצדקה מכפרת אפילו על הזדונות, וכאומרם במדרש דברים רבה (פ"ה ס"ג) "זה שאמר הכתוב עושה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח, הקרבנות אין מכפרים אלא לשוגג, והצדקה והדינים מכפרים בין לשוגג בין למזיד" ע"ש, ועיין בזה בארוכה בחיבורי מנוחת שלום ח"י"ב (סימן ס"ז), ועיין בחיבורי ויחי יעקב ח"א (סימן מ"א), ובחיבורי כרם יעקב (סימן ט"ז אות מ"ד) ובקונטרס דילן אמרי חיים שבסוף ספר צדקה לחיים (דף ש"ח), אם כן הרגיל בצדקה יחיה ויאריך ימים. ונהיינו טעמא נמי דתשובה מאריכה ימים עיין בחיבורי ויחי יעקב ח"א (סימן כ"א) ע"ש].

ויש להוסיף בה דברים, שהרי העוונות גורמים סילוק השכינה, עיין בכל המובא בספר אמרי שמאי (כרך ב' תהלים דף נ"ב), ואחר שצדקה מכפרת על העוונות כנ"ל, ואין סילוק שכינה, אלא שוב שורה שכינה, בדין הוא שיטול שכרו שנות חיים ויאריך ימים וכנ"ל ודוק.

ז. בענין שבר מצוה בהאי עלמא במצות צדקה

דברים (ט"ו ד): "כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה"א נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחריך האביון, כי פתח תפתח את ירך לו וגו' נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ירך".

בבא בתרא (י"א א): "תנו רבנן מעשה במונבו המלך שבזבו אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשני בצורת, וחברו עליו אחיו ובית אביו, ואמרו לו אבותיך גזזו והוסיפו על של אבותם ואתה מבזבזם וכו'. אמר להם אבותי גזזו דבר שאין עושה פירות ואני גנזתי דבר שעושה פירות שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו", וכן הוא בירושלמי פאה (פ"א ה"א ד"ג ע"א): "מונבו המלך עמד ובזבו כל נכסיו לעניים, שלחו לו קרוביו ואמרו לו אבותיך הוסיפו על שלהן ועל של אבותיהן, ואתה ביזבזת את שלך ואת של אבותיך. אמר להם כל שכן וכו', אבותי גזזו ואוצרות שאין עושין פירות, ואני גנזתי אוצרות שהן עושין פירות שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו".

ופירש רש"י ז"ל בבא בתרא שם: "דבר שעושה פירות והקרן קיים לעולם הבא והפירות אוכל בחייו שנאמר כי פרי מעלליהם יאכלו".

ובתב מהרש"א שם: "דבר שעושה פירות כו'. פירש רש"י הפירות אוכל בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא. והא דלא חשיב ליה נמי בכל הנהו דריש מסכת פאה אלו דברים שאדם אוכל מפירותהן כו' יש לפרש דצדקה בכלל גמילות חסדים דקא חשיב התם במשנה, ובקידושין (מ' א) מייתי נמי גמימות חסדים מדכתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים וגו', ומסיק נמי התם מהאי קרא דמייתי הכא אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו וכי יש צדיק טוב כו' אלא זה טוב לשמים ולבריות" עכ"ל.

ומפורש יוצא שלצדקה יש פירות בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, וצדקה נכללת במה ששינונו במשנה שגמילות חסדים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא וכדאסברה ניהלן מהרש"א ז"ל.

* * *

סוכה (מ"ט ב): "אמר רבי אלעזר גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד אם אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל, אדם קוצר ודאי אוכל".

ופירש רש"י ז"ל: "שנאמר זרעו לכם לצדקה, וגו', קרא הכתוב לזריעה צדקה ואת החסד קרא קציר, וטובה קצירה מזריעה כדמפרש אדם זורע וכו', ספק אינו אוכל, שמא לא יצמח או ילקה בשדפון וברד".

ובספר שפת אמת סוכה שם כתב: "קוצר ודאי אוכל, פירושו על פי המשנה [פאה פ"א מ"א] דגמילות חסדים היא מדברים שאוכלין פירותיהם בעולם הזה, והיינו וקצרו לפי "חסד",

אבל הצדקה הוא שכר המזומן לעולם הבא בלבד, וגמילות חסדים קוצרין פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת כנ"ל עכ"ל.

והוא דבר חידוש דגמילות חסדים היא מהדברים שאדם אוכל פירותיה בעולם הזה מה שאין צדקה "שכרה מזומן לעולם הבא בלבד", ולא ידעתי מדוע לא הזכיר עובדא דמונבו שמתבאר בה באר היטב דצדקה יש לה פירות גם בעולם הזה וכנ"ל וצ"ע.

ושנינו במסכת אבות (פ"ג מ"ג) מעשרות סייג לעושר, וכתב שם הגאון רבי יוסף יעבץ ז"ל בפירושו היקר לאבות: "סייג פירש רש"י ז"ל גדר וחוזק, ויפה פירש. וכל הנזכר בזו המשנה כה משפטו, מעשרות סייג לעושר, אין בכל המוצות, מצוה שתפעל לשעתה כמצות הצדקה, כי יש מצוות שהדין נותן לקבל שכרן בעולם הבא כאומרם שכר מצות בהאי עלמא ליכא, ויש מהם מנחילות העולם הבא בעצם וזה במקרה, והצדקה מן הדברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, וכך הבטיח ישעיה הנביא ע"ה (פרק נ"ח) והלך לפניך צדקך, ירצה לפניך לעיניך שתצליח מיד בכל דרכיך, והוא מלשון אשר ילכו לפנינו, אמרו ערב רב אין אנחנו צריכין אלהים נסתר מנגד עינינו אלא אשר ילכו ונראה תמיד לעינינו, וזה אומרו והלך לפניך צדקך, וייעד אחר כך כבוד ה' יאספך והשביע בצחצחות נפשך, והוא האור הגדול, ולכן כפל הלשון לחוזק האור".

ובתב בספר החינוך (מצוה תכ"ד): "וכמו כן בכלל האזהרה שלא לעשות מצוות ה' ברוך הוא על דרך הנסיון, כלומר שיעשה אדם מצוה לנסות אם יגמלהו ה' כצדקו, לא לאהבת האל ויראתו אותו.

ואל יקשה עליך מה שאמרו רז"ל (תענית ט' א') עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר, שכבר תירצוה שם ואמרו שבכל המצוות נאמר לא תנסו, חוץ מזו דמעשר, שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' ובחנוני נא בזאת וגו', והטעם בזו כענין שכתוב במשלי (י"ט י"ז) מלוה ה' חונן דל, כלומר, שהודיענו האל ב"ה כי בפרנסנו משרתי ביתו במעשר, נמצא התועלת והברכה בממוננו על כל פנים, ולא יעכב זה שום דבר חטא ועון.

ומעם איסור הנסיון במצוות, מפני ששכר מצוות אינו בעולם הזה, וכמו שדרשו ז"ל היום לעשותם, ולמחר, כלומר לעולם הבא, ליטול שכרם, וזה שאמרו האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור, תירצוה חכמים המפרשים כשגומר הנותן בלבו לתת אותה בין שיחיה או לא יחיה שאין זה מנסה את ה'".

ומתבאר בדברי קדשו ז"ל שבמצות צדקה מותר לנסות כי בה ימצא השכר בעולם הזה "נמצא התועלת והברכה בממוננו על כל פנים, ולא יעכב זה שום דבר חטא ועון", ושמע מינה שמצות צדקה יש לה פירות בעולם הזה על כל פנים, וכדכתיבנא.

ועוד שמע מינה שאת שכר הצדקה לא יעכב שום דבר חטא ועון ושכר מצות צדקה בהאי עלמא איכא, וכן מתבאר בדברי רבינו יוסף יעבץ ז"ל דלעיל ודוק היטב.

ובכר מפורסמים דברות רבינו האר"י ז"ל "כשם שאין עבירה מכבה תורה כך אין עבירה מכבה צדקה", והגאון חיד"א ז"ל הביא זאת בספריו במקומות אין מספר וכמצויין בהגהות דבש

דבורים שעל ספר דבש לפי (מערכת ו' אות ל"ב) שרמזו כעשרים מקומות בדברי הגאון חיד"א שכתב כן ע"ש, וכן ציין עוד בהגהות שפת החומה על חומת אנך (פרשת תרומה אות א'), ולישעיה (פרק מ"ט ד"ק ע"א) ע"ש, ועיין בזה לגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו צדקה לחיים (מערכת ע' אות תקנ"ג), ובספרו לוח ארז לתנא דבי אליהו (פרק כ"ב דכ"ה ע"א), ובספרו ברכת מועדיך לחיים ח"ב (דרוש לאלול דקמ"ב ע"ד), ובארוכה בספר שער החצר (סימן שנ"ח), ושם בסוף הספר קונטרס אולם החצר (סימן תצ"ז ד"כ ע"ג וע"ד), ובספר טהרת המים חלק שיורי טהרה (מערכת צ' כלל כ"ד), ובהקדמת נחל יצחק ח"ב בשם תיקוני שבת, ועיין בחיבורי הדר יעקב ח"א (סימן ל"ז), ובס"ד נתבאר היטב בחיבורי צדקה ביעקב כת"י.

וראיתי בספר פרדס יוסף בראשית (י"ג ג') שכה כתב: "ובספר של"ה ח"א (בית אהרון ד"ט ע"ב) כתב הטעם דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, שמא אחר כך יחטא ועבירה אחת דוחה מספר רב מזכותיו. ובעל הטורים דברים (י"א כ"ז) ראה אנכי נותן וגו' "את הברכה אשר תשמעו" סופי תיבות תורה, ועל זה יש שכר בהאי עלמא ע"ש. וקשה למה על התורה יש שכר בהאי עלמא ולא על מצוות, וכן בפאה (פ"א מ"א) אלו דברים כו' ותלמוד תורה כנגד כולם. ויש לומר על פי מה שאמרו בסוטה (כ"א א') עבירה מכבה מצוה ואין מכבה תורה. ושפיר ליכא שכר על מצות, שמא אחר כך יחטא ויכבה, אבל בתורה לא שייך זה"ע כ"ל.

השתא דאתינן להכי מובן היטב מדוע על צדקה יש שכר מצוה גם בעולם הזה כנ"ל, שכר ראינו בספר החינוך וכן כתב רבינו האר"י ז"ל שאין עבירה מכבה צדקה, ואם כן בדין הוא שיטול שכר גם בעולם הזה.

ועל פי האמור יש להתיישב בדברות מהרש"א ז"ל סוכה (מ"ט ב') שכתב: "וכן הצדקה שבקל תבטל המצוה, כמו שאמרו עבירה מכבה מצוה, מה שאין כן גמילות חסדים שהיא גדולה שבמצות ולא תבטל שכרה בקל" וצ"ב.

עבשיו מצאתי בספר בית הלוי בחלק הדרשות (דרשה א') שהאריך בענין זה אם לצדקה יש פירות בעולם הזה, עיין שם נפלאות מתורתו ז"ל ולפי אחת מדרכיו שם יש ליישב דברי השפת אמת ע"ש, ועוד יש להתיישב היטב בענין בל"ג.

ח. בענין המונע עצמו מן הצדקה

דברים (ט"ו ד'): "כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה"א נותן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחיק האביון, כי פתח תפתח את ירך לו וגו' נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתן לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ירך".

בספר מעיל צדקה (סימן אלף תרצ"ג) כתב: "שמעתי על עשיר אחד שלא היה נותן פרוטה לעני, וכשהיה בפני רבים והעני היה מפציר עמו שיתן לו, מפני הבושה היה מניח ידו בכיס להוציא פרוטה לעני, ולא היה יצרו מניחו להוציא ידו מן הכיס, עד שהיה אומר אל אחד מהנצבים עליו שיוציא הוא הפרוטה בידו, שהוא אין נותן לו לבו להוציאה וליתנה בידו לעני. ונראה

שלעשיר כזה וכיוצא בו, מותר להפקיר ממנו, או לעשות אופנים לבערו מן העולם, ויפול ממנו ליורשיו, יען שרשע הזה שופך דמים, כי אם יראה עני מוטל ברעב, אינו חושש לרחם עליו שלא ימות, והוא מעין הבא להורגך השכם וכו' עכ"ל.

ובוראי אמר כן רבינו אליהו הכהן ז"ל לתפארת המליצה, ולבו הטהור רתח על מעשה מקולקל של אותו עשיר רע, אבל לא נתכוין כפשוטו שמותר לעשות אופנים לבערו מן העולם, וזה ברור אצלי.

ועוד כזאת כתב במעיל צדקה שם (סימן אלף שע"ז): "אמר רבי שמואל בר נחמני אם ראית אדם שהוא מונע עצמו מן הצדקה, הוי יודע שהוא מתחסר (ילקוט שמעוני משלי פרק י"א), אמר מונע עצמו מן הצדקה, שיש בני אדם שכל כך שונאים הצדקה, שאם אירע שמפני הבושה נותנים צדקה, עושים לאחרים שיקחו מממונם ויתנו, כי להם אין לב לתת בידים, ובא בעל המאמר הנ"ל ללמד שכיון שהוא מונע ידו מן הצדקה, אף על פי שנותנה על ידי אחרים, הוי יודע שהוא מתחסר ויבוא לידי עניות, משום שבנתינה עצמה מורה רוע לבו ומעשיו" עכ"ל.

וגם זה לענ"ד צ"ב שאחר שסוף סוף נתן צדקה אמנם לא נתן בידו, אבל סוף סוף יש לעני ממון להחיות את עצמו, ובצדקה קיימא לן דהעיקר שיהיה לעני ולא איכפת לן איך הנותן עשה, וכתב הגאון רבי יהונתן אייבשיץ ז"ל בספר אהבת יהונתן (הפסטר עקב): "צדקה היא עדיפא מכל מצוות התורה, דכל המצוות שבתורה אם עושה אותם האדם ולבו בל עמו, אינן מתקבלות כלל, דכל עיקר עשייתם הוא לעשות רצון השי"ת, וכשעשאו בלא לב הרי לא עשה רצון קונו, אבל במצות צדקה אף על פי שלא עשה אותה בלב שלם, ובוזה לא עשה רצון קונו, מכל מקום הרי העני נהנה ומלוה ה' חונן דל ולכך מתקבלת ברצון", והביא דבריו הגאון רבי יצחק בוכבזה ז"ל בספרו לחם לפי הטף (מערכת צ' אות ב') ע"ש.

ואבן כבר כתבו יסוד זה רבים ושלמים, וזו לשון הגאון מבי"ט ז"ל בספרו המופלא בית אלהים (שער התשובה פרק ה' דל"ג ע"ג): "מצות צדקה שנמשך ממנה תועלת למקבל - גם כשלא תהיה לכוונה טובה, יעמוד לו איזה זכות בעולם הזה או בבא", ובעיקר יסוד דברי הגאון מבי"ט ז"ל דמצות צדקה שאני שהעיקר מצד עני המקבל והרי קיבל וכוונ"ל, מפורסם הוא בעולם משם בנו הגאון מהרי"ט ז"ל בספר דרשותיו צפנת פענח (פרשת קדושים) הביאו דבריו הרב תנא בעל משנה למלך ז"ל בספר פרשת דרכים (דרוש ג'), והגאון מהר"ם נ' חביב ז"ל בספר דרשותיו שנדפס בימים אלו (פרשת בהר דשל"ה ע"ב), ועיין בזה לגאון חיד"א ז"ל בפתח עינים בבא בתרא (ח' ב'), ולמוה"ר הגאון רבינו יוסף חיים ז"ל בספרו בן איש חיל קונטרס נוה צדיקים (דרוש ט' דמ"ד ע"ב), וכן כתב בספר הגאון הגדול רבי יצחק אלחנן מקובנא ז"ל בספרו נחל יצחק ח"ב (בפתיחה אות י"ד) והביא כן מדברי הגאון נודע ביהודה ז"ל שבספר אהבת ציון (דרוש י') ע"ש, ועיין בפתיחה לספרו עין יצחק ח"ב, ושורת שערי דעה ח"א (סימן נ"ה) ושם ח"ב (סימן י"ז ד"ה אמנם), ושורת בית הלוי ##, ושורת מחנה חיים קמא, ועיין בספר קובץ שיעורים (פסחים ח' ב'), וכתובות (ע"ד א' אות רמ"ט) ועוד הרבה ואכמ"ל.

ואני מצאתי בס"ד אחד מן קמאי רבינו שם טוב ב"ר יוסף ז"ל בפירוש שם טוב על ספר מורה נבוכים (ח"ג פנ"א) שכה כתב: "דעת הרמב"ם ז"ל כי מצוות צריכות כוונה למגיע אל התכלית

האחרון, אבל בהשגת התכלית הראשון, והוא החיות הגוף אינם צריכים כוונה, כי הנותן צדקה ומעשר עני ללוי לגר וליתום ולא למנה, אף שלא יתנם בכוונה, יחיה לעני וליתום ולא למנה" עכ"ל. וכבר הארכתי בזה בס"ד בחיבורי צדקה ביעקב (כת"י), השי"ת יעזורני להוציא כל חידו"ת במהרה אכ"ר. [ולפי שעה עיין בזה בחיבורי ישועות חיים ח"א (סימן ##) ושם ח"ב (סימן ו' וסימן י' וסימן י"א) וצרף לכאן].

ולפי כל האמור יש להבין מדוע אם העשיר שנתן הצדקה לעני לא בידו אלא על ידי אחרים לא די שאין לו זכות מצות הצדקה אלא גם יתחסר ויבוא לידי עניות, ועיין מה שהבאנו לעיל (בסימן הקודם בהערה) ודוק היטב.

ובפרט יש להבין שהמעין בספר מעיל צדקה יראה שבמקומות הרבה כבר ידע והשתמש ביסוד זה שהעיקר במצות צדקה להחיות את העני ולא איכפת לן איך קיים ומה חשב בנתינת הצדקה כגון שנתן על מנת להתגאות צדקה מיקרי ועיין בכל מה שהבאתי ממנו בחיבורי הנכחי (בסימן הבא) וצ"ב.

מ. בענין וצדקה תציל ממות

דברים (ט"ו ז'): "כי יהיה בך אביון בך מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה"א נותן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחיך האביון, כי פתח תפתח את ירך לו וגו' נתן נתן לו ולא ירע לבבך בתתן לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ירך".

ובתב הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות מתנות עניים (פ"ה ה"ב): "לעולם אין אדם מעני מן הצדקה, ואין דבר רע ולא היזק מתגלגל בשביל הצדקה, שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום", וכן הוא בטור ושלחן ערוך יו"ד (סימן רמ"ז סעיף ב') ע"ש. [ובספר מעיל צדקה (סימן אלף ת"א) כתב: "מענין צדקה אינו נמשך שום רעה כי היא מצילה ומגינה בכל מקרה ופגע".]

ורבינו ראש הגולה דודי זקיני הגאון רבינו יוסף חיים ז"ל בספרו בן איש חי על התורה (ר"פ כי תשא דף צ"ה) כתב: "בצדקה שאדם נותן יש בה שני מינים, האחד שנותן מכת נדבת לבו מכת מדת החסד שגברה בו וכו', וצדקה זאת יש בה כח לבטל הנגף שהוא המות, יען כי נולדה ממדת החסד וכו', ויש מין צדקה שניה שהיא נעשית מתוך כעס או מצד פניה, וצדקה זו אין בכחה לבטל הנגף, ולא תציל ממות, כי לא נולדה מן החסד אלא מדבר אחר".

תחילה וראש צריכים אנחנו לעיין אם אין סתירה בדברי קדשו ז"ל, כי ראיתי לו לגאון רבינו יוסף חיים ז"ל עצמו בספרו בן איש חיל קונטרס נוח צדיקים (דרוש ט' דמ"ד ע"ב): "גדול כוחה של צדקה שאפילו אם בעל הממון לא נתן את הממון לשם צדקה, אלא לשם פיזור לצרכי עולם הזה, עם כל זה אם אחר כך יצא אותו ממון לצדקה, נחשב לצדקה גמורה לבעל הממון ומקבל עליה שכר.

ויש לחקור מה טעם יש בזה שהאדם יקבל שכר גמור על הצדקה אף על פי שנעשית בגוונא דלעיל, והרי אמרו רז"ל מצוות צריכות כוונה, ואם עשה אותם האדם כמתעסק בעלמא ולא לשם מצוה אין נחשב לו שעשה מצוה, וכאן במצות צדקה אמאי נחשבת לו צדקה גמורה.

וישוב חקירה זו פשוט, כי שאר המצוות כמו ציצית תפילין סוכה ולולב וכיו"ב, בגוף המצוה אין נעשה תועלת וטובה לשום בריה בעולם, רק המצוה היא מפני שהאדם הלוכש ציצית ותפילין, ויושב בסוכה ונוטל לולב, מקיים גזירת הבורא ית"ש שציוה לעשות כן, ולכן אם הוא מתעסק בעלמא ואינו מכוין לקיום המצוה לא עשה כלום, אבל הצדקה מלבד שעושה הצדקה הוא מקיים מצות הבורא ית"ש שציוהו לתת צדקה, הנה הוא עושה טובה גם עם זה העני, והחולה, והדחוק, שמטיב לו בממון שנתן לו, ולכן אפילו אם לא כיון בנתינת הממון שלו לשם מצוה, עם כל זה אם הממון ניתן לעניים ולומדי תורה, נעשה בממון הזה פועל טוב ותועלת ליראי אלקים וחושבי שמו, ולכן יש שכר לבעל הממון גם בכהאי גוונא.

ולכן צריך לעשות הספד לבעל מצות צדקה, ואף על פי שיש לומר שמא עשה הצדקה להנאתו, להתגדל בה והיא לא לשמה, יען כי אפילו אי הוה הכי, הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו, דעל כל פנים יצא תועלת והנאה לעולם מממונו, מה שאין כן אם הוא רק בעל מצוות אחרות, אין חיוב להספידו דשמא עשה המצוות האלו שלא לשמה ואין תועלת יוצאת מעשיו וכו', וכוחה של צדקה רב שאפילו בלא כוונה לשמה נחשבת למצוה ויש לה שכר וכו', עיין שם. ועיין בחיבורי הנכחי (בסימן הקודם) שהבאתי שרבים ושלמים מגדולי רבותינו ז"ל כתבו יסוד זה וצדק לכאן.

ובאן כל ריהוט דברי קדשו מורה דאפילו נתן צדקה לא לשמה אלא להתגדל בה נחשבת למצוה ויש לו שכר ושכרו אתו ופעולתו לפניו וכל תורת צדקה וכוחה יש לה וכו', ואם כן פעולתה לפניו אפילו להציל מן המות, ועיין.

ועוד יש לי להבין ולעיין במה שכתב "שצדקה הנתנת בשביל פניה אין בכוחה להציל ממות", שהרי במסכת פסחים (ח' סע"א) אמרו: "תנא אין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולסדקין לבדוק [אחר החמץ] מפני הסכנה. מאי סכנה וכו', אמר רב אשי שמא תאבד לו מחט ואתי לעיוני בתרה, וכהאי גוונא לאו מצוה הוא והתניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העולם הבא הרי זה צדיק גמור".

ופירש רש"י ז"ל: "וכהאי גוונא, דמתכוין למצוה ולצרכו, לאו שליח מצוה הוא, בתמיה: הרי זה צדיק גמור, בדבר זה, ולא אמרינן שלא לשמה עושה, אלא קיים מצות בוראו שצוהו לעשות צדקה, ומתכוין אף להנאת עצמו שיזכה בה לעולם הבא או שיחיו בניו", ועיין בדברי התוספות ז"ל שם, ובכל דברי התוספות אשר רמז הגרי"ב ז"ל במסורת הש"ס שם, והיה לו להזכיר גם דברי התוספות בסוטה (כ"ב ב'), ועיין שם תוספות רא"ש ז"ל, ובחידושי הרשב"א ז"ל וריטב"א ז"ל מגילה (כ"ה ב'), ויד רמה בבא בתרא (י' ב' סימן ק"ל).

וזו לשון הרב המאירי ז"ל בבא בתרא (י' ב'): "הנותן צדקה לכונת נטילת פרס, כגון האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני, בשביל שאזכה לעולם הבא, או שתמשך הצלחתי וכיוצא באלו,

הרי זו צדקה גמורה, ובלבד שאם לא נתקיימה מחשבתו אינו קורא תגר ואינו מתחרט על שנתן ולא הועיל, כאלו היה שכר רופא, ואינו מהרהר אחר מדותיו של מקום אלא שמצדיק עליו את דינו" ועיין בדבריו לפסחים (ח' א') וראש השנה (ד' א') ותענית (ט' א').

הרי שהנותן צדקה ואינה צדקה לשמה אלא היא בשביל נטילת פרס כגון שיחיו בניו צדקה גמורה היא, ויש בה כח להציל בניו מן המיתה, דאי לא תימה הכי מהו האומר סלע זה לצדקה על מנת שיחיה בני, והרי נתינת זו היא לכוונת נטילת פרס ואינה לשמה ואיך תפעל חיים לבנו והרי אין בכוחה להציל מן המות, אלא שמע מינה דצדקה כוחה גדול להציל מן המות אף שנעשאה עם פניה.

ודוחק לומר שהנותן חושב כך שהצדקה תציל ממות את בנו, אבל הוא אינו יודע שלא כן הדבר כי צדקה עם פניה אין בכחה להציל ממות כדכתב בכן איש חי ז"ל, גם לחלק בסוגי "הפניה" שרק הנותן להתייהר או לכבוד אין בכחה להציל אבל הנותן על מנת שיחיה בני מצילה גם זה דוחק אצלי.

ומצאתי לרבינו אברהם אזולאי ז"ל בספרו חסד לאברהם (מעין ב' נהר נ"ג) שכה כתב: "ודע כי הצדקה שנותן אדם מדעתו ומרצונו בלבב שלם יש בה סגולה להצילו מדינה של גיהנם, אמנם צדקה שנותן האדם **דרך גאווה להתכבד בה**, או דרך בושה שאם לא יתן יתבייש מאחרים שיתנו, יש בו כח להצילו ממיתה משונה, ולא די שמצלת ממיתה משונה אלא אפילו ממיתה בידי שמים, אבל אין בה כח להצילו מדינה של גיהנם", והובא בספר מעיל צדקה (סימן תחס"ח).

הרי שמצינו תנא קדמון שסובר להדיא שצדקה אפילו שלא לשמה כגון לשם יוהרא וגאווה, יש בכוחה להציל מן המות, ואפילו מיתה משונה ואפילו מיתה בידי שמים ודוק.

וכזאת ממש מצאתי לגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו צדקה לחיים (סימן ר"ה ד"ה והרב) שכתב להדיא שצדקה אפילו שלא לשמה מצילתו מן המות ע"ש.

עוד מצאתי בספר מעיל צדקה (סימן אלף ת"כ) שגם שם חזר והביא דברי החסד לאברהם דלעיל שאפילו צדקה הניתנת דרך יוהרא או בדרך בושה, יש בה כח להציל ממיתה משונה ואפילו ממיתה בידי שמים, והוסיף: "ואף על פי שהיוהרא מאוסה לפני כל בר דעת, וכל שכן לפני הקב"ה שמואס במי שיש לו יוהרא, עם כל זה כיון שמידתו יתברך לשלם לאדם מידה כנגד מידה, אם זה נתן הצדקה אפילו דרך יוהרא או דרך בושה, נתקיים דברו יתברך שציוה להחיות נפש העני, אם כן מוכרח הוא ית"ש להחיותו ממיתה משונה ואפילו מיתה עצמה, מידה כנגד מידה, ואחר כך יקבל ענשו על מה שנתן הצדקה דרך יוהרא, אמנם מה שעשה דרך יוהרא אין בזה למנוע ממנו חיים, באשר הוא החיה העני מידה כנגד מידה" ע"ש, וכזאת כתב שם במעיל צדקה (סימן אלף רצ"ג) שהנותן צדקה לעני ומכוין לבייש לעני או להתפאר - צדקה תחשב לו, ויקבל עליה שכר, אחר קבלת עונשו ע"ש.

ודע כי עוד מצאתי שם בספר מעיל צדקה (סימן תשנ"ו) שחזר והביא פעם שלישיית דברי החסד לאברהם דלעיל, וכתב מדעתו הרחבה לחלק בסוגי הצדקה: "הנותן צדקה לעני המצטער ברעב אף על פי שיגיע ביוש לעני עם כל זה יש בכח אותה צדקה להצילו ממיתה משונה, על

שהציל לעני שלא ימות ברעב שהיא מיתה משונה, אך כיון שהגיע לעני ביוש אין בכחה להצילו
כדינה של גיהנם" ע"ש.

הרי לנו מפורש כמה פעמים שדעתו הרחבה שמצות צדקה אפילו שלא לשמה יש בכוחה להציל
מן המות ודוק.

והנה שם בספר מעיל צדקה (סימן תתשנ"ב) הראה לנו כוחו הגדול ובא לו **בחמישים וארבע** דרכים
אופנים לבאר קרא וצדקה תציל ממות, שראשי תיבות של פסוק זה הם מות, ויש להבין
מדוע במקרא זה נכתב מות שתי פעמים, עיין שם נפלאות תורתו זיע"א, ובתוך דבריו שם (אות
כ"ג) כה כתב: "וצדקה תציל ממות, אבל לפעמים מות יבוא לו בעבור הצדקה כשנתן הצדקה כדי
להתגאות וכדי שיתבייש העני, אז אותה הצדקה מחייבתו מיתה, והיינו וצדקה תציל ממות, ורמז
מות בראשי תיבות לומר ולפעמים הצדקה גורמת לו מות" ע"ש. [וכיוצא בזה כתב שם (אות ל"ו
ואות מ"ו)].

ועם שאיני כדאי לענ"ד הדבר תמוה ביותר שצדקה תביא מות לאדם, והיה מעשה הצדקה שלום
כתיב "ואין דבר רע ולא היזק מתגלגל בשביל הצדקה", ואף שיש לומר ששם בצדקה הנכונה
מדובר, מכל מקום שצדקה תביא מות הוא דבר תימה, ועוד שאם כן במסכת חגיגה (ה' א') בעובדא
של אותו אדם שנתן צדקה לעני בפרהסיא וביישו לעני, ורבי ינאי גער בו ואמר לו מוטב שלא
נתתה לו שביישתו ע"ש, היה לו לומר וחייב מיתה אתה, ולא למישקל זוטרי ולומר מוטב שלא
תביישנו, ותו הדברים הללו סותרים למבואר במעיל צדקה בכל המקומות דלעיל שהנותן צדקה
אפילו **להתפאר או בדרך ביוש לעני** יזכה לחיים וינצל מן המות וכו' וכאן נאמר שהיא תביא
עליו מיתה, אתמהה וצע"ג.

ובמעיל צדקה שם (סימן תתר"ג) כתב: "לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות, הכוונה הצדקה
של רשע אינה מועילה, כגון שגונב וגוזל לתת צדקה, או שמתכוין לבייש העני או לגאווה,
זה נקרא צדקה של רשע, גם כן לא יועיל אף על פי שסגולת מצות צדקה שתציל ממות - לזה
לא תציל".

וכאן בדבריו ז"ל רק מבואר שצדקה בסגנון הנ"ל אין בכחה להציל מן המות, אבל לא כתב
שצדקה כזאת תביא לנותן מות, ודוק.

מיהו דבריו כאן לא כמו שכתב לעיל משם הרב חסד לאברהם שצדקה על מנת להתייחר או
לבייש העני מצילה מן המות וצ"ב.

עוד ראיתי שם במעיל צדקה (סימן אלף תר"ג): "כל צדקה שהיא בפרהסיא אין בה כי להציל האדם
כדינה של גהנם, כיון שנתבייש מי שקבלה ונשפך דמו בקרבו ונחלה, ואולי והלואי יספיק
מה שנתן לו להחזירו כמקודם שקבלה, ונמצא שהוא כאילו לא נתן לו כלום, וכיון שלא נתן לו
כלום במה יזכה להנצל מן הגהנם, וכל זה דוקא לעני בן טובים המתבייש לקבל בפרהסיא, אבל
בעני המחזר על הפתחים לא שייך כל זה, דכיון דדש בזה אינו מתבייש ודוק", וגם זה סותר
לעיל עיין, וצ"ע.

י. בענין כי בגלל הדבר הזה יברכך ה'

דברים (ט"ו י'): "נתון תתן לו, ולא ירע לבבך בתתך לו, כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשיך ובכל משלח ידך".

ופירש רש"י ז"ל: "כי בגלל הדבר, אפילו אמרת ליתן, אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה".

ומקורו ברוך בספרי שם (פסקא ס"ד): "כי בגלל הדבר הזה, אם אמר ליתן ונתן, נותנים לו שכר אמירה ושכר מעשה. אמר ליתן ולא הספיק בידו ליתן, נותנים לו שכר אמירה כשכר מעשה. לא אמר ליתן אבל אמר לאחרים תנו, או לא אמר ליתן ולא אמר לאחרים תנו, אבל נוח לו בדברים טובים מנין שנותנים לו שכר על כך, תלמוד לומר כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשיך" ע"ש.

ובך שנינו גם בתוספתא שלהי מסכת פאה (פ"ד הי"ז): "אמר ליתן ונתן, נותנין לו שכר אמירה ושכר מעשה, אמר ליתן ולא הספיק בידו ליתן, נותנין לו שכר אמירה כשכר מעשה, לא אמר ליתן אבל אמר לאחרים תנו, נותנין לו שכר על כך שנאמר כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך", ופירש במנחת ביכורים שם: "אמר ליתן ונתנין לו שכר אמירה וכו', קודם שנתן אמר בפה, נותנין לו שכר גם על האמירה מלבד המעשה", ע"ש.

ועיין נדרים (ט' סע"א): "תניא טוב אשר לא תדור וגו', טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר טוב מזה ומזה הנודר ומשלם", ופירש הר"ן ז"ל: "רבי יהודה אומר טוב מזה ומזה נודר ומשלם, ודריש להו לקראי הכי את אשר תדור שלם וזו היא מידה משובחת, אבל טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם, ואי תימא פשיטא, הכי קאמר לא תהא סבור שבשעת נדרך אתה מוסיף זכות ואחר כך אם שכחת או נאנסת לא הפסדת את שכרך, שאינו כן שאין השכר בשעת הנדר אלא בשעת התשלומים".

והנה סיום לשון הר"ן ז"ל "שאינן השכר בשעת הנדר אלא בשעת התשלומים", יש לי להבין שהרי מבואר בדברי רז"ל שהבאתי לעיל על האי קרא כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' "אפילו אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה", הרי שמקבל שכר על האמירה גרידא, ועיין. [ועיין לקמיה].

ובא לידי ספר היקר מאורי ציון לגאון רבי אורי ז"ל וראיתי שם (מערכת צ' אות ל"א) שאחר שהביא דברי רש"י דלעיל כתב: "ודוגמא לזה בילקוט שמעוני (פרשת בא רמז ר"ח) וילכו ויעשו, ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה, ולפי זה נראה שטוב לומר קודם כל עשיית מצוה שרוצה לעשותה, ויקבל שכר גם על האמירה" עכ"ל.

והנה עם שאכן טוב לומר כן קודם עשיית כל מצוה, אבל חושבני שהוא דין מיוחד **בצדקה** שנוטל שכר גם על האמירה, אבל לא בשאר מצוות דהא ילפינן לה מקרא כי בגלל הדבר, וכמנהג רבותינו לדרוש "דבר" דהיינו "דיבור" כהיא דשבת (נ"ח א', ופ"ח ב', וק"ג א'), ובבא מציעא (ע"ה ב'), וסנהדרין (מ"א א'), ושבועות (מ"ט א'), ועיין רש"י גיטין (ל"ז א') ושבועות (י"ג א') והוריות

(ח' א'), ועיין מסילת ישרים (פרק י"א דף נ') ע"ש ודוק, ועיין בספר גליוני הש"ס ובספר יד אליהו לשבת (נ"ח ב') שציינו עוד הרבה מקומות בענין דרשתם "דבר דיבור", וגליוני הש"ס יומא (ה' א'), ועיין בדברי הגאון רבי אליהו מזרחי ז"ל בביאורו לפירוש רש"י דברים שם, ובספר מעיל צדקה (סימן אלף תל"ו), ובחיבורי תרנן לשוני (סימן י"ט), ובחיבורי הנכחי לעיל (סימן א' אות ג', וסימן ק' אות א') ואכמ"ל.

איברא המצאתי במדרש תהלים (מזמור כ"ה ס"ס ד'): "ואומר נשבעתי ואקיימה, נוטל שני שכרים, שכר שבועה ושכר עשייה" ע"ש, וכן עוד שם (מזמור קי"ט סמ"ה): "נשבעתי ואקיימה, שני שכרים היה דוד נוטל, שכר השבועה ושכר המצוה, היה נשבע שנוטל הלולב ונוטל, שהוא עושה סוכה ועושה, והיה נוטל שכר השבועה ושכר המצוה של סוכה, ושל לולב, ושל ציצית, ושל תפילין, ושל מילה, לכך נאמר נשבעתי ואקיימה" עכ"ל.

ולכאורה מבואר שהוא דין **בכל מצוה** שיש בה שני שכרים, הראשון כשאומר בפיו שרוצה לעשות מצוה זו נוטל שכר, והשני אחר כך כשעושה אותה בפועל נוטל שכר על עשייתה, ואינו דין דוקא במצות צדקה כמו שרציתי לומר ומשום דילפינן לה מקרא "כי בגלל הדבר" וכו"ל.

ואכן כן מצאתי להדיא שכתב הגאון רבי אליעזר פאפו ז"ל בספרו הקדוש פלא יועץ (ערך הכנה דמ"א ע"ב): "מה טוב לבטא בשפתים קודם כל מעשה שיאמר שהוא עושה הכנה למצוה וכו', ודבריו עושים פירות ששורה רוחניות וקדושה על הדברים הגופניים ולמצוה תחשב לו, **ועוד שנוטל שכר גם על הדברים האלו**", וכל הענין עוד צריך ליבון ועיון.

ודע דראיתי לגאון מהרצ"א דינוב ז"ל בספרו אגרא דפרקא (סימן רס"א) שכה כתב: "נתון תתן לו, ולא ירע לבבך בתתן לו, כי בגלל הדבר הזה יברוך ה' אלהיך בכל מעשיך ובכל משלח ידך", הנה אומרו כי בגלל **הדבר הזה**, משמע איזה **דיבור**, והנה מעשה הוא מעשה הצדקה שציוה השי"ת וכו', והאריך לבאר על פי מאמר ספר הזהר הקדוש, עיין שם נפלאות תורתו זיע"א.

אבל תמה אני על עצמי שלכאורה לא ראה שכבר חז"ל עמדו בשאלה זו, ותירצו, וככל אשר כתבנו לעיל בארוכה וצ"ע.

ובספר שמות (ל"ה ד'): "ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל לאמר, זה הדבר אשר צוה ה' לאמר, קחו מאתכם תרומה לה', כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה', זהב וכסף ונחשת".

ומצאתי בספר שפתי כהן שמות (שם דק"ח רע"ג) שכתב: "יש קושיות הרבה בזה הפסוק, לאמר לאמר שני פעמים למה, וכו' וכו', אלא אמר משה לישראל הקב"ה רוצה שתעשו נדבה (בפה) קודם שתביאוה, למה לתת לכם שכר על כל דיבור ודיבור, ועל כל אמירה ואמירה.

ומה שאמר "בני ישראל לאמר", כשישראל אומרים לתת זהו אמירה, וכשהחזן מברך זהו דיבור, ויש לכם שכר על האמירה ועל הדיבור. ואם שמעו אחרים וגם הם התנדבו ואמרו, יש להם שכר על אמירתן, וזהו אשר ציוה ה' לאמר, אם בסבתם אמרו אחרים לאחרים, ואחרים לאחרים,

יש להם שכר על כל האמירות, ולא על האמירות לבד אלא אפילו על ההרהור, שזה 'הדבר' אשר צוה' סופי תיבות הרהר" ע"כ.

והרבה יש לשמוע מדברי קדשו ז"ל, ובפרט חידש לנו ז"ל שלא רק על האמירה יש לו שכר בפני עצמו וזולת עצם הנתינה אלא אפילו גם על ההרהור גרידא יש לו שכר, ונמצא לפי זה ששלשה שכרים יש לו לנותן צדקה: על ההרהור, על האמירה בפה, ועל מעשה הנתינה, בחינת מחשבה דיבור ומעשה, אלא שיש להבין שרז"ל בספרי ובתוספתא שזכרתי בראש דברינו הזכירו רק שני שכרים ולא שלשה וכנ"ל וצ"ב.

והאירנא נדפס ספר דעת תורה יו"ד וראיתי לגאון מהרש"ם ז"ל שם (סימן רנ"ז סעיף ד' דק"ח ע"א) שהביא רק דברי התוספתא ע"ש, ולא ידעתי מדוע קצר כל כך ולא זכר מכל מה שהבאתי דברי הר"ן ושאר רבותינו וכנ"ל בס"ד.

יא. בענין והיית אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון

סיון תשמ"ג.

דברים (ט"ז י"ג): "ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך וגו', שבעת ימים תחוג לה' אלהיך וגו', והיית אך שמח".

ותנן במסכת סוכה (מ"ח א'): "ההלל והשמחה שמונה כיצד, מלמד שחייב אדם בהלל ובשמחה ובכבוד יום טוב האחרון של חג כשאר כל ימות החג".

ופירש רש"י ז"ל: "והשמחה שלמי שמחה: והלל לגמור בו את ההלל". [ולכאורה סדר הדבורים ברש"י הפוך מסדר המשנה, עיין].

ובתלמוד שם: "מנא הני מילי, דתנו רבנן והיית אך שמח, לרבות לילי יום טוב האחרון, או אינו אלא יום טוב הראשון, כשהוא אומר אך, חלק, ומה ראית לרבות לילי יום טוב האחרון, ולהוציא לילי יום טוב הראשון, מרבה אני לילי יום טוב האחרון שיש שמחה לפניו, ומוציא אני לילי יום טוב הראשון שאין שמחה לפניו".

ופירש רש"י ז"ל: מנא הני מילי דשמיני חייב בשמחה, דהא לא כתיב ביה בהדיא אלא בשבעת ימי החג, דכתיב חג סוכות תעשה לך שבעת ימים וגו', וסמך ליה ושמחת בחגך: אך שמח, בהדיא פרשה דעשר תעשר כתיב שבעת ימים תחוג: לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה שלפניו לכוללו עם שבעת הימים שיזבח שלמים בשביעי כדי לאכול ליל שמיני, דהאי שמח למאי אתא כיון דכתיב לעיל מיניה ושמחת בחגך, אלא לרבות שמחת ליל שמיני, וכיון דאיתרבי לילי יום טוב האחרון שהוא טפל, קל וחומר היום שהוא עיקר שחייב בשמחה" וכו'.

ואתה ידידי המעיין ה", ראה נא ועיין היטב בדברות רש"י ז"ל, כי לפי פירושו הא דדרשו והיית אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון, מתיבת שמח גרידא נפקא, דהיינו אחר שכבר נאמר שם בפרשה ושמחת בחגך, אם כן מאי טעמא הדר קרא וקאמר והיית אך שמח, והלא מיותר הוא, ולכך מיתור קרא דשמח נפקא לן לרבות לילי יום טוב האחרון, ומתיבת אך דרשינן לחלק, וכבכל

מקום דאך בא למעט, וכן כתב רש"י בפסחים (ע' א') ע"ש, נמצא דקרא דאך למעט בא כמנהגו ודרכו, ולמעט לילי יום טוב ראשון בא, וקרא שמח לרבות בא, ולרבות לילי יום טוב האחרון בא, ודוק. [ועייין בביאור רבינו בחיי ז"ל לתורה דברים (ט"ז ט"ו) ודוק היטב].

והנה רש"י ז"ל בפירושו לתורה בראשית (כ"ד ח') על הפסוק רק את בני לא תשב שמה כתב: "רק את בני וגו', רק מעוט הוא, בני אינו חוזר, אבל יעקב בן בני סופו לחזור", ומקורו שהור שם במדרש בראשית רבה (פנ"ט ס"י): "רק את בני לא תשב שמה, רק מיעוט, בני אינו חוזר בן בני חוזר" עכ"ל.

ועייין לרבותינו בעלי התוספות ז"ל על התורה בקובץ "מושב זקנים" בראשית (שם דף ל"ב) שכתבו: "רק את בני וגו', פירש רש"י כל אכין ורקין מיעוטיין, ותימה דהא אשכחן אך דהוי ריבוי, כמו שכתוב והיית אך שמח, לרבות לילי יום טוב האחרון של חג" עכ"ל.

ובעניותי איני מבין דברי רבותינו בעלי התוספות ז"ל, חדא מה להם עם רש"י ז"ל, אטו ידיה היא, והלא כל דברי רש"י ז"ל שם הם דברות רבותינו במדרש וכדכתיבנא, ותו ש"רק" הוא למעט היא מידה בתורה, מבואר הוא גם בתלמוד בכמה מקומות, עייין סנהדרין (מ"ט א'), ותמורה (י"ז ב'), ואם כן דברי רש"י ז"ל נכונים כמנהגו הטוב.

והעיקר מה שיש להבין הוא, שלפי מה שרש"י ז"ל עצמו פירש לדברי התלמוד והיית אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון, וכפי שהראינו לעיל, מעיקרא לא קשיא כלל על רש"י ז"ל, ולטעמיה איהו ז"ל אזיל, דאכן לעולם אך בא למעט, ומעולם לא דרשו אך לרבות לילי יום טוב, אלא מקרא דשמח נפקא לרבות וכדכתיבנא בס"ד, ומשנת רש"י ז"ל שלמה ברורה ונהירה, וישרים דבריו כמנהגו הטוב.

והנה מה שדייקנו בדברי רש"י ז"ל שמתיבת שמח נפקא לן רבוייא דלילי יום טוב האחרון, בס"ד מצאתי לחד מקמאי דקמאי רבינו דוד הלוי מנרבונא ז"ל בספר המכתם לסוכה (שם דף קע"ח) שכה כתב: "ולא תיקשי לך דהא אכין ורקין מיעוטיין הן והיכי מרבינן בהו, הא ליתא דמקרא דכתיב שמח הוא דמרבינן אבל לא מאך, דאך בא למעוטי, דהכי מפרש בתלמוד יכול לרבות ליל יום טוב ראשון, תלמוד לומר אך" עכ"ל. והרי זה מפורש בדברי ראשון קדמון כדברינו בדעת רש"י ז"ל, ותלי"ת.

והרב המהדיר נ"י בהערותיו לספר המכתם שם, ציין שאת דברי בעל המכתם הביא הרב רבי אברהם אבוקרט ז"ל בספרו היקר ספר הזכרון על פירוש רש"י לתורה (סוף פרשת ראה) ע"ש, והיה לו גם להדגיש ולציין שכבר עטרת המפרשים רש"י ז"ל עצמו בפירושו לתלמוד על אתר, שם, כתב כבעל המכתם ז"ל ודבריו בנויים ומושתתים על פירוש רש"י ז"ל שם וכמשנ"ת ודוק.

עוד מצאתי עכשיו שגם בפירוש התורה לרבינו חיים פלטיאל ז"ל, תלמיד חבר למהר"ם מרוטנבורג (ס"פ ראה שם דף תקפ"ז) כתב כן, ומשמע שם דמגרמיה אמר להא מילתא, וק"ק הלא מפורש הוא בדברי רש"י ז"ל וכנ"ל.

וראיתי בהגהות מהר"צ חיות ז"ל סוכה שם שכך כתב: "והיית אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון, הכל תמהו דהרי אכין ורקין מיעוטיין הם וכאן דריש לרבות. ושמעתי בשם הגאון

החסיד מהר"ר אליהו מווילנא זצ"ל דבאמת בימי יום טוב הראשונים של חג היו מצוות סוכה ולולב ושמחה, וכאן נאמר אך שמח היינו מיעוט דרך שמחה ולא סוכה ולולב, והיינו יום טוב האחרון, דאין שם רק שמחה ותו לא, ואם כן מוכח לרבות דשמחה נוהג על כל פנים, אבל לעולם אך מיעוטא, ונכון" עכ"ל.

ובן הובא בשם הגר"א ז"ל בספר קול אליהו (בליקוטים בסוף הספר), ובספר תורה תמימה דברים (פרק ט"ז אות ס"ח) ע"ש, ועיין גם מה שכתב בזה הגאון מהרש"ם מבערזאן ז"ל בסוף ספרו תכלת מרדכי על התורה ח"א (בדושים למועדים די"ט ע"א) ע"ש. [גם עיין בזה לרב תורה תמימה ז"ל בספרו תוספת ברכה דברים (ט"ז ט"ו דף קכ"ז), אבל כל דבריו שם אינם מוכרחים כלל כאשר יראה המעיין, וקצרתין].

ועם שאיני כדאי כלל וכלל, בענייני קשה לי להאמין שיצאו הדברים מפי קדשו של רבינו הגדול הגר"א זצ"ל, חדא שהרי מפורש בדברי רש"י ז"ל בהריבוי מקרא **דשמח** נפיק לן ולא מקרא **והיית אך שמח** וכו"ל, וממילא מעיקרא אין מקום לתמוה "והא קיימא לן אכין ורקין מיעוטין וכאן דריש לרבות", כמובן, ומה חסרון נמצא בחיק פירוש זה שנצטרך לפירוש אחר אתמהא.

ותו איני יודע איך אפשר להעמיס השמועה בשם הגר"א ז"ל בדברי התלמוד, ובפרט דתלמודא קאמר דקרא דאך בא לחלק ולמעט, ולשמועה דלעיל אך כבר נדרש לרבות והא אפיקיתיה, ותו מאי אך **לרבות** אחר שאינו מרבה כלום אלא רק נשארה מצות שמחה ומדוע יקרא "לרבות", ועוד יש לדקדק על פירוש זה.

ובבר ידוע ומפורסם שיש הרבה שמועות בשם רבינו הגר"א זצ"ל דלאו מר בריה דרבינא חתים עלה ואין לסמוך עליהן, כההיא דהיה הבן הבכור לשניאה כנודע, עיין שו"ת קול מבשר ח"א (דל"ה סע"ב) ועוד הרבה, ועיין מה שכתבו בענין זה שאין לסמוך על שמועות בשם הגר"א ז"ל בשו"ת קול מבשר ח"ב (דקכ"א ע"א, ודקכ"ח ע"א, ודקכ"ט ע"א), ובספר גרגירים בראש אמיר (בכמה מקומות), והדברים עתיקים, ועיין כזאת בחיבורי כנסת חיים (דף פ"א, ודף קס"ה, ודף קס"ט), ובחיבורי הנכחי לעיל (סימן ס"ב), ועוד לקמן (סימן ר"ח אות א'), וכתבנו בזה במקום אחר בס"ד.

ודע דלא זכיתי להבין דברי רש"י ז"ל במה שפירש: "אך שמח בההיא פרשה דעשר תעשר כתיב שבעה ימים תחוג", ולא ידעתי מה רצה בזה ולמה נתכוין ומה בא ללמדנו, ואולי חסר תיבת וגו' אחר תיבת תחוג, ודוק. [שו"ר כן ברש"י פסחים שם].

עוד יש להבין, דלכאורה מלבד לקרא דושמחת בחגך שבעה ימים, וקרא דוהיית אך שמח דכתיבי בספר דברים (ט"ז ט"ו), הלא יש עוד לקרא דספר ויקרא (כ"ג מ'): "ולקחתם לכם ביום הראשון כפות תמרים וגו', ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים", חזינן דקרא נוסף יש המלמד על שמחת חג שבעה ימים.

ואולי דהאי קרא לא על שמחת החג מדבר, אלא על ארבעת המינים דנוהגים כל שבעה במקדש, ועיין סוכה (מ"ג א'), ובפירוש המשניות לרמב"ם סוכה (ריש פ"ד). [ועיין לרבותינו בעלי התוספות ז"ל על התורה בקובץ "דעת זקנים" (ס"פ ראה) ע"ש].

וברייתא זו "דתנו רבנן והיית אך שמח, לרבות לילי יום טוב האחרון, וכו', הובאה גם בפסחים (ע' א'), וכשעיינתי שם ראיתי בפירושו רבינו חננאל ז"ל לפסחים שם שכך כתב: "ותנא תנא והיית אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה, דכתיב **ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים**, שבעה ולא שמונה", הרי שבאמת רבינו חננאל ז"ל ממקרא דפרשת **אמור** למד ודוק.

אבל לכאורה הדברים צ"ע רב, ודברי רש"י ז"ל לכאורה מוכרחין, ולדברי רבינו חננאל ז"ל קרא דס"פ ראה חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים וגו' ושמחת בחגך, למה לי, וצ"ע.

וראיתי כעת בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל (שם) על הפסוק "ושמחת בחגך", שתרגם: "ותחידון בחדות חגיכון בשאובתא וחליליה" וכו', הרי שקרא זה נצרך ונדרש לשמחת בית השואבה והחליל, ובזה אתי שפיר דברי רבינו חננאל ז"ל.

מיהו חושבני דלא יגהה מזור בזה, כי עצם דברי התרגום המיוחס ליונתן צריכים ביאור רב ורחב, דהא אנן נקטינן דשמחת בית השואבה אינה דאורייתא, אלא מדרבנן, שהרי אינה דוחה לא יום טוב ואין צריך לומר דאינה דוחה שבת, וכמפורש בסוכה (ג' א'), ולמיוחס ליונתן דהוי דאורייתא, לידחי יום טוב, וכל זה צ"ע.ג.

עוד יש להעיר על דברי רבינו חננאל ז"ל שהרי בספרא על האי קרא דושמחתם לפני ה' אלהיכם דריש: "לפני ה' אלהיכם שבעת ימים ולא בגבולין שבעה ימים", הרי דהאי קרא נדרש לשמחה דמקדש, והובא בפירושו רש"י סוכה (מ"א א'), ועיין לרב המאירי ז"ל (שם, ולדף מ"ג ע"א) וצ"ע.

* * *

אמר הצעיר יעקב חיים סופר נר"ו: בס"ד מאמר זה זכיתי להדפיס בקובץ התורני היקר "בית אהרן וישראל" (גליון צ"ה), ובראות ידידי הרב צבי סגל שליט"א דברי אלו, העירני לדברי קדשו של אדונינו המלך דוד הוא רבינו הט"ז ז"ל בספרו דברי דוד על התורה (ס"פ ראה) שכה כתב: "והיית אך שמח, לרבות לילי יום טוב האחרון של חג, רבים מקשים הא "אך" מיעוטא הוא, ומחוסר ידיעה מקשים כן" וכו', (והביא הט"ז גוף הסוגיא דסוכה כנ"ל) וסיים: "הרי לפניך ד"אך" מיעוטא הוא על לילה הראשון, שאין צריך לזבוח בערב יום טוב בעבורו, וריבוי דלילה אחרון מיתורא דקרא ד"שמח", ובפסחים (ע"א א') פירש רש"י דאתמעט יום השמיני, אלא שכאן בסוכה רש"י חזר בו, וכן עיקר דקל וחומר הוא" עכל"ק.

הרי שכבר רבינו הט"ז ז"ל העיר על "הרבים מקשים כן, שמחת חוסר ידיעה מקשים", ואכן כבר העיר כן רבינו אברהם אבוקראט ז"ל בספר הזכרון (ס"פ ראה) וכנ"ל בדברינו, והיינו כדכתיבנא בס"ד.

ומה שכתב רבינו הט"ז ז"ל שרש"י ז"ל במסכת סוכה חזר בו ממה שפירש במסכת פסחים, צ"ב דזו מנין, ואולי איפכא שבמסכת פסחים חזר בו רש"י ז"ל, ועיין מהרש"א ז"ל סוכה (שם)

מה שהעיר בזה, ולפי הנראה סבירא ליה לט"ז ז"ל שרש"י פירש מסכתות התלמוד על הסדר, וסוכה אחר פסחים, ולכן כתב שבסוכה חזר בו רש"י ממה שכתב בפסחים, ועיין.

אבל אי משום הא לא מכרעא מילתא, כי כבר בס"ד הוכחנו בראיות מופתיות שרש"י ז"ל לא פירש התלמוד על הסדר ויש מסכתות מאוחרות שפירשם בתחילה, וכדכתיבנא במאמרי הנדפס בקובץ התורני "צפונות" (שנת תשנ"ב) עיין שם בארוכה ודוק היטב.

וזו לשון הגאון מרא דתלמודא רבי ישעיה ברלין ז"ל בהגהותיו לספר יד מלאכי (כללי התוספות אות ל"ד): "כמה וכמה ראיות יש שרש"י ז"ל לא פירש על סדר קביעת המסכתות", גם מצאתי לגאון המופלא רבי יוסף זכריה שטערן ז"ל בשו"ת זכר יהוסף (סימן קכ"א ד"ה הנה כנראה) שכתב: "פירוש רש"י ז"ל על מסכתות התלמוד לא נסדר זה אחר זה, שמפאת זה בא חסרון בקצת מסכתות שלא השלים רש"י פירושם, וכדמוכח מכמה מקומות בתלמוד שרש"י ז"ל לא חיבר פירושו על הסדר" עיין שם.

והגאון רבי שאול הכהן מגר"בה ז"ל בסוף ספרו נוכח השלחן (בליקוטים אות ז' דרנ"ה ע"ב) כתב: "וזכורני שבספר אמרי שפר כתב שאין להביא ראיה ממה שכתב רש"י במסכת מאוחרת ולומר שכך היא דעתו, כי יש לדחות דאולי מה שכתב רש"י במסכת המאוחרת הוא ממהדורא קמא, ומה שכתב במסכתא הקודמת הוא ממהדורא בתרא ע"ש, ולדידי בלאו הכי יש לדחות, דמאן לימא לן שלמד רש"י ז"ל [ופירש] על הסדר [דהמסכתות]" עכ"ל. ובמאמרי ב"צפונות" שם הארכתי בס"ד ואכמ"ל.

ודע כי גם רבינו חננאל ז"ל לא פירש התלמוד כסדרו שהרי בפירושו למסכת **יומא** (ל"ח א') כתב "וכבר פירשנוה בגיטין" ודוק.